अथेदानीं तेषु विश्वासं प्रार्थयते एतेतिरेते। विच्छिन्नसंप्रदायानाप्यादयः देशिकास्तु ये तैर्वेदान्तैः प्रति
नंदनीयाः स्तोत्रव्याविविधाः स्वरूपापाप पुरुषार्थप्रतिपादकतया नानाविधा उदंत्ताः उपदेशवाक्या
नि येषां ते तथोक्ताः अज्ञातव्यायो वा सत्यसौशील्यादिविशिष्टतया विश्वसनीयाः शरण्याः प्र
तव्यायो दिव्यदंपत्योः अनेन विशिष्टस्य वो पायत्वमिति सूचितम् तयोर्दयापापरस्य जिगीषया वि
1 प्लवः उपद्रवः यस्यां सा च विप्रलंभानां कुमतीनां पदवी च तस्यां वैदेशिकाः विमुखाः ततस्तैर्विशाबै
रेते मम मम योठ मन्मथपरो नाथायनादयस्तु यैः तत्प्रतिनंदिनीयविविधोदंताः सदंतामि स
अज्ञातव्यशरण्यदंपतिदयादिव्याप व्यापकाः स्यद्वो विप्लवत्वप्रलंभपदवी वैदेशिकादेशि
यथा कृतान भक्तिवैराग्यादिसूचितानि देशिकनाथादयः अस्मद्गुरुपर्यंता इत्यर्थः अयोठसि एकू
तः मन्मथपरैरन्मीयः पराभवाय न तस्मै अनेन आचार्यकृपाहेतुभूता विद्वेषाः कठादश्रुत्या
दिप्रमाणप्रतिपादितमहत्त्वादि सूचितम् पदार मम मयाप निरस्तं कामशरविकाराचेत्यर्थः २ द
वा सत्यैकविषयापमंदस्वदंता रोचता तेषु मम विश्वासो भवति त्विर्थः ॥२॥ अथ एतदनंतरं ते वा मुत्कं
पीमाणास्ते स्तुवंति स्तुवन्ति ध्यानानानुष्ठानपरं तत्वासवं मनो हरा हृदेव पद्मं तदेव सिंहासन निरूपितरू
पकं तस्मिन् रसिकस्य कनकस्य हयग्रीवस्य स्तवेव ॐ नमे घोषस्तरंगध्वनिः तेन द्विषां निराकृताप्र
त्यर्थिनां प्रतिवादिनां दर्पं इमेदायया सातथोक्तो देशविप्रकृष्टानामपि दिग्विजयमुखेन निरास

श्रा० १

ॐ श्रीमते रामानुजाय नमः श्रीमान्वेंकटनाथार्य्यः कवितार्किककेसरी वेदांताचार्य्यवर्य्यो मे सन्निधत्तां स
दा हृदि १ श्रीभगवतः प्रथितामनवद्यामाचार्य्यसंततिं वंदे मनसि मम यत्प्रसादाद्वहति रहस्यत्रयसा
रोपमं इह खलु भगवान्कवितार्किककेसरी सर्वतंत्रस्वतंत्रः श्रीमान्वेंकटनाथार्यः वेदांताचार्यवर्यः
रहस्यत्रयसारार्थाधिकारार्थसंग्रहेण शिष्यबुद्धिसमाधानं कुर्वन्नादावाचार्यप्रणामरूपया याथात्म्य
ज्ञानं प्रार्थयते प्रपदनेति विद्याभेदे प्रपदनमये च चागुणायतेन प्रमाणमासिद्धे प्रपदने इत्यर्थः स्वा

प्रपदनमये विद्याभेदे प्रतिष्ठितचेतसः प्रतिपदमिह प्रज्ञादीपं दिशंतु दयाधनाः प्राठ
रिपुशुकव्याससप्राचेतसादिनिबंधनक्रमपरिणतश्रद्धाशुद्धाशया मम देशिकाः ॥ १ ॥ ः०ः २२

र्थमपदं तत्र प्रतिष्ठितचेतसः स्थिरचित्ताः अनेन महाविश्वासः सूचितः दयाधनाः कृपामात्रप्रसन्नाः
शिष्यानुवर्त्तिनिरपेक्षा इत्यर्थः पाठरिपुशुकव्याससप्राचेतसादीनां निबंधेषु ग्रंथेषु क्रमेण संतताभ्या
सेन परिणतया प्रपत्तेरेवानुरूपया पापुइत्तेवं विधया परिपक्वया श्रद्धया शुद्धः निसर्गः आशयो ये
षां ते तथोक्ताः देशिकाः मम ज्ञानादिगुणैरस्य प्रज्ञादीपं प्रकृष्टज्ञानं प्रज्ञातदीपशोभत्वज्ञानमुपदे
पदे प्रतिपदम् संततमित्यर्थः दिशंतु पद्यते प्राप्यते इति पदं प्राप्यं तत्प्रति प्रज्ञादीपं तत्र रासपत्ते
नम्रपथ्य वा विद्याभेदे प्रपदनमये प्रतिष्ठितचेतसः चञ्चलचित्तस्य मम प्रज्ञादीपं अनन्यास्तेषां तान
न्यापेक्षत्वपारम्पर्याभिमततत्वदानमात्रेण नियामकता दिव्यज्ञानम् इह इदानीमेव दिशंतु प्रार्थनायां लोट्

श्रीराम ॥१॥

स्त्र०
२

विशेषात्तेन भगवता काले जननकाले दीक्षितः गुरुपरिषदि उपपन्ना तेस्तेन गृहीतमस्त्वं मंत्राख्यं द्रव्यं प्राप्य
गोपायपति मंत्रयत्ते न गोपयेदिति स्मरणात् स्मृण पूर्वकं विविध परिपाकस्य वैचित्र्यात सिद्धस्य प्रदर्शनेन
प्रपन्नस्य प्रत्युत्तरं गुणानुभव … कैंकर्यादि रूपं वर्तते मुमुक्षवे ज्ञापयता प्रतिपादयता तादृशाधिकारि
णा दुर्लभता नाम । कर्मेति पुरुषं पुरुषं प्रतीति प्रतिपुरुषं तत्तत्पुरुषभेदेन कर्माविद्यादीनां चक्रे स
२ महेत्यादिपादेन संसार उच्यते अविद्याशब्देन अनात्मन्यात्मबुद्धि यो न स्वस्वमिति यामति अवि
मज्ञानावरणस्वशौरनितवहदोपि जीवः कलुषमतिरविंदन् किंकरत्वाधिराज्यं विविधपरिणतिभेदा
दीक्षितस्तेन काले गुरुपरिषदुपपन्नः प्राप्य गोपायतिस्वमं ॥५॥ कर्माविद्यादिचक्रे प्रतिपुरुषमिहा
नादिचित्रप्रवाहे तत्तत्काले विपक्तिर्भवति हि विविधा सर्वे वैचित्र्यात सिद्धात नु ध्वस्तावकाशप्रप
मगुरुकृपाग्रस्तमानः कदाचित्कैंकर्यैः स्वयंतसंपन्निधिरपि भविता कश्चिदित्थं विपश्चित् ॥६॥
द्यातरुसंभृते बीजभेततद्विधास्थितमित्युक्तात्मविद्यामतात्मनादिसंसारकर्मादीनां उपादानाघटि पत्रनया
पेन पुनः पुनरुत्पत्त्यात्मनादित्वं चित्रम् पुरुषभेदान्नानाविधप्रवाहो यस्मिन्नुक्तेक्र सति तत्तत्कालेतत्तु
भवेन्नुरुव काले विविधाकर्मभेदान्नानाविधासर्वेषु सिद्धेषु सिद्धसंप्रतिपन्ना विपक्तिः परिपाकः भवति
हि भव तेव कश्चित्तेन कृपापाको न तद्ध्वस्ताः … स्वावकाशो यया सा च सा सपन्न भगवद्गुणानुभव कैंक
र्यरूपा वृत्तिस्तस्या नि … धिः तिदिपस्य नमपि भविता प्रपन्नस्य कृतपरिपाकः यस्मात्त्रपतावन्न
पः अनंतरं गुणानुभवरूपा वृत्तिस्तत्तो मुकैंकर्यामितिक्रमेणोद्बुद्धव्यः ॥६॥ श्रीशठकोपाय नमः श्री श्री ॥२॥

श्रीराम

इत्यादि दिक्सौधेति दिशएव सौधाः हर्म्याणि तेषु बद्धानां व्यापिनां जैत्राणां जयप्रकाशकानां ध्वजानां पटः पवनस्य
पटसंबंधिवायोः स्फालनवेगेन निर्धूतानि तानि तमिस्रपुंजा तामसाः समूहाः स एव तूलस्तबकानि कार्पासराशय
स्तेषां विनिर्गमनेन व्यक्ता विशदा सद्वर्तनी मार्गो यस्याः सा तथोक्ता बहुगुणा एवमुक्तसमस्तकल्याणगुण
गणस्य भक्तिरूपा पंक्तिः अस्मदाचार्यपूज्यपादपरंपराजपतिसर्वोत्कर्षेण वर्त्तते ॥३॥ अस्य द्विपमाणस्य मोदर
वपरमप्रयोजनमिति परान्प्रत्युपदिशति उपोद्घाताधिकारः संगृह्यते पठ्यते इति हे सुधियः सारासारविवे
कज्ञाः जननपदवी संसारमार्गो गतागतेषु जंघालत्वे दीर्घपादत्वे वेगमिति यावत् जिहासतः हातुमिच्छतो यदि र

हस्याहत सिद्धान्तरसिकहृदयग्राह्ये अस्मिन्नेव सिद्धोक्तद्विप प्रत्यर्थि इत्येवति बहुगुणपंक्तिरस्मद्गुरूणां
दिक्सौधाबद्धजैत्रध्वजपटपवनस्फालनिर्धूततन्तेस्तिमिरतूलस्तबकविगमनव्यक्तसद्वर्तनीका
पठत रहस्यप्रसारादुद्धृतमधिकारसंग्रहं सुधियः जननपदवीगतागतजंघालत्वजिहासतः ॥४॥

रहस्यप्रस्ताराद्धृतं रहस्यप्रसारात् ग्रन्थात् सारतरत्वेन पृथक्कृतम् अधिकाराः संगृह्यंते अस्मिन्निति सं
ग्रहः अधिकारसंग्रहः सारग्रंथपठत जपत पठत्येनेन उपोद्घातेनाबालानां पेयान निबंध इति व्यज्यते ॥४॥
ग्रंथानित्यसत्कृतितुल्यस्य चेतनस्य रातादृशा पुरुषार्थं निःलक्षणे हेतुदर्शयन् उत्तरत्रेत तु पुरुषार्थलक्षणे गुरूप
र परप्राप्ताप्य स्वात्मद्रव्यमेव साधनमिति क्रमुकामस्त संधानं च भगवत्त जप्यमानकघट्टारिना इत्यादि म
णिवरेति जीवप्रतनः पौरः पुरुषोत्तमस्य मल्लिवरड्व कौस्तुभ इव नित्य हृद्यो विनित्यमनोहरो चिरम्नेन
जीवस्य संसारानद्वेर्तकौस्तुभौनिर्माणे देवतालेच सूचितमकलुषमति रत्नादि कर्मवासनया संकुचितज्ञानः
किंकारत्वैकप्येत्तदवाधिराजं समा वैभोमत्वमविदन ममलमस्मानः विद्यायाचरणेति भेदात भोग्य परिपाक

व॰प्र॰
॥३॥

सस्यदयायागुरुः परिपाकप्रारम्भोत्कलेन विस्रम्भितः संजातविश्वासः नैर्भयकाष्ठापुत्र इति यावत्तच्च र
मस्त्रोकेन विश्वासमयुक्ताः सारहाः कस्मिंश्चिद्वने रक्षितपदिसमपूर्णाः सपरिजनः सरावनैनोनष्टाः अस्माकं स्वामी इति दु
र्तीयाधिकारः अथ मूलमन्त्रार्थपरिज्ञानेनैव वेदान्तार्थमपि निश्चेतुं शक्यते इत्याह प्रतीति तत्र सारोद्धाराधिका
३ रः संगृह्णाति व्यापको मूलमन्त्रस्य व्यापकवस्तुप्रतिपादकत्वादध्याहारं विना अर्थप्रतिपादकत्वाच्च व्याप
कत्वे सराव आदर्शोदयेण तस्मिन्नद्धि यस्य सतादृशः पुरुषः विश्वचेतनाचेतनात्मकजगत् आधेयत्वेधार्य
ते प्रभृति चैषां तेच ते नियमाधर्मा आधेयत्वप्रभृति नियमैः प्रभृतिशब्देन प्रोषत्वनियम्यत्वयोग्यत्वं च

आधेयत्वप्रभृतिनियमैरादिकर्तुः शरीरं सत्तास्थेमप्रपतनफलेष्वेतदायत्तमेतत् तद्विश्वं पश्यन्ति भगवतो व्यापकादर्शदृष्टिर्गंभीराणामकृतकगिरां गाहते चित्तवृत्तिम् ॥६॥ श्रीमन्नारायणः ॥

त्रियामेयपदार्थेषु पद्धेयत्वप्रभृति तत्तस्य शरीरमिति लक्षणत्वात्तैर्नियमैरादिकर्तुर्भगवतः शरीरमिति पश्यन्तः एतत्
तज्जगत्सत्तास्थेमप्रपतनफलेषु विषये तस्य भगवतः स्वायत्तमधीनमिति पश्यन्तः जानन्तः गम्भीराणां दुर्बोधानाम
कृतकगिरामपौरुषेयवाचां वेदानां चित्तवृत्तितात्पर्यं गाहते अनायासेन जानातीत्यर्थः ॥६॥ अथ पूर्वश्लोकोक्तशरी
रशरीरिभावसंबन्धस्याबाधादिभिः परवादिनिरसनमुखेन सुनिश्चितत्वात् भगवद्भाष्यकारेषु उपकारमनुसंधत्ते य
द्योतेति यतिसार्वभौमेन भगवद्भाष्यकारेण कथितम् अविद्या अनात्मन्यात्मबुद्धिरूपा सैव तमः तस्य प्रत्यूषो इव तं
कमिति भावः एवं सकलप्रमाणानुगृहीतं प्रतीतित्रे प्रसिद्धं तत्र सिद्धतमं हि मयगोकतियुगे कश्चिदुपश्रितमः ज्ञाना



श्रीराम॥

अथ उपापापापसंबंधरहितस्वरूपानुरूपकृतिप्रकाशकमूलमंत्रैरेव पर्वैरनुसंहितमित्याह सार निष्कर्षाधिकारः संश
य्येते श्रुतिपथविपरीतैर्न हिंस्यात्सर्वाभूतानिनकलंजं भक्षयेत नानृतं वदेदित्यादि वेदमार्गविरुद्धहिंसादिरूपकर्मभिर्व
लकल्पैर्विषतुल्यम श्रुतौ च ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेतेत्यादि विधायकश्रुतौ सत्यामपि प्रकृतिपुरुषयोर्देहात्म
नोर्योगस्य पुनः संबंधस्य प्रापकांशः ज्योतिष्टोमादि यसाधनविशेषः पथ्यानः पुनः संसारप्रापकत्वादात्महिते न
भवतीत्तस्मात्कारणात् अपापापापयोः स्वरूपप्रतिकूलत्वान्नत्युभीताः प्रकृतिसंबंधभीताः आर्या ज्ञात्वानात्म

श्रुतिपथविपरीतं क्ष्वेलकल्पं श्रुतौ च प्रकृतिपुरुषयोग प्रापकांशेन पथ्याः तदिह विबुधाः ... नत्युभीता विचि
न्वंत्युपनिषदन्ता ह्योरंतमसारमार्याः ॥७॥ शाखानामुपरिस्थितेन मनुनामूलेन लब्धालकाः सत्ताहेतुसकृ
ज्जपेन सकलक्लेशहृत्पेन द्वियन वेदोत्तमविहारसारमिदं पारगुप्तेन विश्रमितः सारं ज्ञोपादिकं श्रिदाति भुवनेनाप्यः

शाखहं संसारदशा या विबुधैर्वृत्तिर्गुम्से सुरक्षितम् उपनिषदन्ता ह्योर्वेदांतदुग्धसमुद्धृत उत्तमं प्रधानमिति यावत उ
द्धृतमितिवापाठः उद्धृते ... सारं मन्त्रारव्या विचिन्वंति प्राप्यंयति ॥७॥ अथ रहस्यत्रयार्थं ज्ञानवतः दुर्मतिक्षेपकज
न्यापेन दुर्लभता वदन स प्रसज्जनस्यतस्य सर्वोत्तिर्गशाय्यंत्वम रहशाखानामिति शाखानां वेदान्तानामुपर्यग्रभा
गे उपनिषदांतस्यं स्थितेन मूलेन मनुना मूलमंत्रेण लब्धः ज्ञातः आत्मस्वरूपे येन स तथोक्तः सत्ताहेतुसकृ
ज्जपेन सत्तायाः पुरुषार्थसिद्धेर्हेतुः सकृज्जपो यस्य तेन द्वयेन मंत्ररत्नेन सकृद्देवद्विशास्त्रार्थः कृतो प्रतारये
त्यरमितुम्ना सकृज्जपः पुरुषार्थहेतुः नयांतरं तु कालहेपार्थमिति भावः सकललेकाल मोदयेत्तत्का ले
द्वयेन द्वियन वेदानामन्तसारः ... निवेदिता इति यावत ततश्रुविस्तरेण स्यसनाधो सारस्थितिः कृत्स्न

श्री ५

कृतमिति तमः पदस्थमकारेणाहंकारममकारात्मकं तद्व्यातितस्यकैंकर्य्यस्यव्याघाते विरोधिनं च व्यंजयन्तं मक
वेदांतसारभूतं मनुमूलमंत्रं तत्त्वाख्यं तेन मनुना तुल्यमर्थं यच्चकप्रतिपादकत्वेन मंत्रेण समानमिति यावत्
द्वयमपि विदन् जानन् पुरुषः सर्ववेदी सर्वज्ञ इति संमतः सर्वे लोकाः संप्रति पन्नो भवति तत्त्वार्थपंचकस्यैव
सर्वशास्त्रप्रतिपाद्यत्वेन तज्ज्ञानवान् सर्वज्ञो भवतीति भावः ॥११॥ अथ पूर्वश्लोकोक्तमर्थपंचकं स्वानुष्ठान
4 मुखेन विशिष्य निरूपयति प्राप्यमिति समस्तचेतनाचेतनात्मकस्य जगतः शेषी स्वामी तत्त्वंदं तु साद्यप
रमिति निखिलहेयप्रत्यनीककल्याणैकतानं तपासर्वातमित्यर्थः। ब्रह्म प्राप्यं न स्वर्गादयस्तेषां दयप्रत्य

प्राप्यं ब्रह्म समस्तशेषि परं ब्रह्म प्राप्याहमस्य चेतनः प्राप्तिरुपायधनं कमादिद्गमम प्राप्य स्वतस्त्वि
तहेतैनाम तिवततत्वानहमहम मम स्वाह्रितमत्याम्न्यपायः सेतुः संप्रति शेषस्य पद्धिभरन्यासस्तु मे शिष्यते ॥२

नीकापभावेन प्राप्याभासरूपत्वात् अहंरूपेशभूतः अस्य परब्रह्मण उचितो निरुपाधिकः प्राप्तातदनुभवजनि
तप्रीतिकारितकैंकर्यरूपफलभोक्तृम मम प्रभुः प्राप्तिफलं कैंकर्यमिति यावत् तदापधनं कमात् जाति त
प्राप्तधनन्यायेन स्वरिवतु स्वतउपाधिविनाप्राप्ताहं अहंदेहाभिमानस्वत्रातिमानरूपाविमतेः विपरीत
ज्ञानस्याश्रयः सन्नहं रूपमहमस्वास्वतंत्रोस्वप्रकृतिममकारपावृद्धारानां प्राप्तिमतिवृत्तवान् अतिक्रांतोस्मि
इतोतिरेवदे संप्रति संसारदशायाममशेषभूतस्य शेषसंपद्धिकैंकर्यरूपसामान्यान्यचिन्तायेभरन्यासः प्र
पत्तिः सेतुः संसारार्णवात् साधनं तु शिष्यते मत्कावधिकारभावात् प्रपत्तिरेव परिशिष्यते इति भावः परमपुरुषः
प्राप्यः समस्तचेतनः प्राप्ता भगवल्लोककैंकर्य प्राप्तिफलं तद्विरोधिनावहंकारममकारौ उपायस्तु प्रपत्तिरित्यर्थपंच
कनिष्कर्षः इत्यर्थपंचकाधिकारश्रुतत्वं अथ तत्र पात्राधिकारः संगृह्यते अस्मदेण ज्ञातव्यतत्त्वत्र पयमपि पू

धिकं तमः विद्यात विजानीयात् यदि तत्रैकत्र राकाश्मिन् ज्ञानिमिति शांतेषामताना स्थापनानिर्वाहस्तस्मिन्
हेवाकेन उत्सुकेन प्रथमानानां प्रवृद्धानां हेतुकानां हेतुवादिनां कथावादास्त एव कल्लोलास्तेषां कोलाहले
घोषविशेषे जाड्यं इति शीघ्रमेव विलयं नाशमुपैति विनाशं प्राप्नोतीति यावत् इति प्रधानप्रतिपत्त्याधि
कारस्तृतीयः अथ पानेनैव मूलमंत्रेण प्राप्यस्य ब्रह्म तत्त्व रूपमित्यादि प्रमाणं प्रतिपादितमर्थपंचकं प्रति
पाद्यते इत्याह अर्थपंचकाधिकारः मगस्थे तेऽकारादाविति अकारादौ मकारान्ते यस्यास्मिन् अकारादिशब्देन
नारायणपदमुच्यते प्रणवस्याकारेणनारायणपदेन अनघे निखिलहेयप्रत्यनीके परमे सकलकल्या
णैकतानेति सार्वात्मकत्वं तद्विद्यादविद्यातमः प्रत्यक्षप्रतितत्त्वमतिमुपुरोगेकक्लिष्टपश्चितमः तत्रैकत्र
उदितं स्तुवेत्ति विलयं ततत्वं तस्यापनाहेवाकप्रथमानहेतुककथाकल्लोलकोलाहले ॥१०॥ अ
वैप्राप्य परमं मनसः प्राप्तिरूपं च मादौ दुष्टपापपतनं नमसा रोहितां चतुर्थ्यां तदघातं मम कृ
तोऽपि रिक्तं जयंतमनंतेते त्याद्यच्च रूपमध्यविरुद्धमतः समवेदी ॥११॥ णगुणैकतानं प्राप्यब्रह्मस्व
रूपं व्यंजयंतमित्यनेन संबंधः मकारान्तादौ यस्य तस्मिन्नादौ अकारादिशब्देन मकारपदेन चतुर्थी प्रतिपा
दितं मकारेणार पदेन चतुर्थ्या च प्राप्तुर्जीवस्य स्वरूपस्यापि व्यंजयंतमित्यनेन संबंधः अथ पनेनमसा अप
न पदे नमः पदेन दुष्टस्य पुरुषार्थस्य उपायपवाचकतेगतदुःखशरणं पुरुषार्थं इत्युपदेशानंतरं द्वीप
घासादृताः सर्वेनमस्कृतां जनार्हं नम इत्यनुष्ठानं मृत्योः शरण्यं शब्दस्थानेन मः शब्दप्रयोगात नमः श
ब्दस्याप्यस्यानन्यार्हत्वं उपायवाचकत्वं सिद्धं चतुर्थ्या मध्यमितमर्थ्या प्राप्तिफलकैकार्यमिति यावत् मम

१५०
५

नि सिद्धांतानि सहस्रालोमुनिराकांतुं लक्षालोकेनिःसमनिरस्यमस्मान प्रभवति पुनः संशयापत्तिं लोकदृष्टांतमु
खेन निराकरोति पुंखेत तत्वेन [illegible] पार्थेन दृष्टे सति प्रयत्ने नास्या एवं वि तिधीः पुना
स्मन भवति ॥१४॥ इति तत्वत्रयाधिकारः पंचमः अथ पूर्वोक्तश्लोकोक्त तत्वत्रयमध्यपठितः ईश्वरः कोवे
त्याशंकायां यः पतिरेव वेदांतैरीश्वरत्वेन प्रतिपाद्यते इत्याह परदेवतापारमार्थ्याधिकारः संग्रहेते
5 ष्वात्मैकमेक जीववादो द्वैतैमिद्वादि सर्वदेवतैक्यवादस्त्रिकात ब्रह्मादिदेवतात्रयात् समाधि
कः स्मृतिरिक्तसत्यभावसत्ता उतीर्णब्रह्मवादः त्रयाणां ब्रह्मविष्णुरुद्राणामेकात्म्यभेदवादः अन्यत्र विष्णुति
स्मात्मैक्यद्वैतैक्यत्रिकसमधिगतातुल्यतैकं त्रयाणामन्यत्रैश्वर्यमित्याद्यति पुराणतीरादि [illegible]
पत्तेन संततः त्र्यथैतैरेकं द्वैतस्तदनुगुणमनुव्यासमुखैः क्लिमिश्रश्रीमन्नारायणैनः पतिरखिलत [illegible]
रिक्तः पुरोऽस्य वारस्य देवतांतर रम्यवादः सादिशब्देन शून्यवादे गरहणमनि पुराणानामज्ञानिनो भ
तैरेकं कंठः परस्य राविणा शाधिमिश्रत्र्यथैतैस्तदनुगुणमिर्द्वैतांतानुसारिणीमिश्रमनुव्यासमुखानामु
क्तिमिस्मृतीतिहास रूपाभिः श्रीमन्नारायणमिश्रश्रीमत्रिस्यैतदीश्वरनिरूपकनारायणैनः पतिरीश्वरः
शरीरवाचि शब्दानां ब्रह्म रुद्रादीनां शरीराणि नारायणत्वपर्यावसानमाह अखिलतेतनुरिति निखिलचे
तनाचेतनशरीरको मुक्तिरोमेहप्रदो मुक्तभोग्यामुक्तानां भोग्यतातारणोनान्यः कश्चिदस्तीति भावः ॥१५॥

५

श्रीरामः

वीचार्थ्यैः सुनिश्चितो यदि एवमित्याह प्रकृतेति चिल्लक्षणानि स्वयंप्रकाशानित्यत्वादीनि अचिल्लक्षणानि जड
त्वपरिणामित्वादीनि तेषां धिया विवेकेन प्रकृतौ देहे लग्नेति भ्रान्तिर्देहात्मभ्रान्तिर्गलति नश्यति तस्मात् तदा जी
वेशैक्यं जीवब्रह्मैक्यं भ्रमः इति यस्य सन्चासो कलहः अभ्रमः इति स्वच्छेन परिणामवादाकं सूच्यते तत्र जीवेशा
योर्विभजनात् असाधारणधर्मवत्तया निरूपणात् जीवासाधारणधर्मान् नियाम्यत्वशेषत्वादयः ईशा
साधारणधर्मान् नियंतृत्वशेषित्वादयः तेषां विभजनेन वा स्यात् तरकलहो गलति इत्यर्थः अतो विपरी
तज्ञानस्य निरस्तत्वात् मोक्षो जीवो मोच्यः प्रकृतिस्तयोरुभयोः प्रकृतिपुरुषयोर्नियन्ता ईश्वर इत्यनेन

प्रकृत्यात्मभ्रांतिर्गलिता चिदचिल्लक्षणाधिया तथा जीवेशैक्यभ्रमः इति कलहश्च विभजनात् अतो
मोक्षमोक्षात् तदुभयनियंतेति निगमैर्विभक्तं तत्त्वत्रयमुपदिशत्य दत्ताधिपः ।२ श्रीरामायनमः

धर्माकारेण निगमैः शास्त्रैर्विभक्तं पृथक्कृत्यपि उपदिशतीति तत्वानां चिदचिदीश्वराणां त्रयं मदत्ताधिपः
समग्रज्ञानानां घादयो जिता सनामस्माकमुपादिशतीति ।।२।। अथ बटतलषोडशतत्ववादिकं तत्त्वत्र
यज्ञानवता निराकर्तुं शक्यते इत्याह आवायोह्यपेतितत्तदर्थेषु तेषु तेषु अर्थेषु विषये आवापोद्वापतः आक
र्षेण विकर्षेण आजायमानयोरास्तिनास्तिपोरानत्यात् कविधीवतकविवुद्धिवत्त चित्रकर्मवत् निरवधीनां
कुहनायुक्तीनां कुतर्काणां तामनोहराः कृतातोः अस्माकं तानि कृतिसु अनेकधा भावे पुरतीति यावत्तता

१० दि

मते इति कामाः स्वादयस्तेषां भावर्तत निरवधि लंभे भोगभुजेनुभवेषु देवान स्मल्यस्थितादीन ज्वालावर्तेन स्म
त्विज्वालाकल्पेन प्रतिमायेनाता निवृत्तानि दुरितानि वृतान्युदर्के उत्तरकालफले यस्यास्तादृ दुःखानुभूतिं व
र्तमानदुःखानुभवं यस्मिन्नप्येवं भगवन्निवृत्तिनियतं स्वाभाविकं पापात्यन्तशोषशोभाभावदितं वत दुःस्वप्नः
सदनादृष्टं तद्धि क्षमाः परमं पदमिति सद्धिर्भिरक्तं यत्तत्पदं च कारणं कल्पं वन्दिग्धमनन्तुल्यसर्ववपुरस्थिविदनको
वावेधे प्रकृतिसंबंधतिमिरं हेतुसंहेतविदलिते वर्तमाननिर्दिष्टेनबंधनिवृत्तये विषये दोषानुसंधानेयाव
६ जीवे कर्तव्यमिति सूच्यते ॥१७॥ अथैतानुद्देशाननुसंधातानुविद्धले भइत्याह विषमिवेति धीरः विषयदर्श

विषमिव बहिष्कुर्वन्धीरो बहिर्विषयात्मकं परिमितरसं स्वात्मप्राप्तिप्रयासपराङ्मुखः नि
खिलमहानन्दब्रह्मानुभूतकुतूहली जगति भविता दैवात्कश्चिज्जितेन्द्रियसंहतिः ॥१८॥

नेपिस्थविकारो बहिर्विषयात्मकं शब्दस्पर्शादिबाह्यविषयजातं विषमिव बहिष्कुर्वन्त्यजन्नपरिमित
रसापरिविज्ञानदायात्मप्राप्तिः कैवल्यविषये प्रयासः तत्र पराङ्मुखः स्वापायो महत्स्वन्येतु परिमित
मितिभावः त्रिकालितात्मस्वरूपतः स्वर्गादेः स्वर्ग्यं येन सततोक्तः निरवधिः कालपरिच्छेदरहितं ज्ञानेदे
यस्यास्ताच ब्रह्मानुभूतिस्तत्कौतुकं तदस्यास्तीति कुतूहली पुरुषः जगति दैवात्कस्मात्भागधेयवशात्कश्चिद्भवि
ता एतस्यैकैवल्यस्यातिरिक्तस्य प्राप्तिकामना महतां सर्वेषां कस्यचित्संभवतीतिभावः ॥१८॥ इति मु
मुक्षोस्ताधिकारः अथ प्रपत्तेरप्युपायत्वेन यूपायतयास्वं बोतत्रेव प्रपत्तौस्वीकारात भक्तेरनतुष्ठा
नलक्षणं प्राप्तमात्मस्वरूपगतं सात्त्विकमधिकारभेदेनाविरोधं दर्शयन विकल्पस्य विशिष्टफलतां दर्श

श्रीरामा॥ दू

ननु आरब्यिस्त तनुरित्यनेन भगवतो ब्रह्मरुद्रादिशरीरकत्वमुक्तं तन्न संगच्छते वैपरीत्यस्यापि सुवचत्वा
दित्याशंक्य नारायणात् ब्रह्मा जायते नारायणाद्रुद्रो जायते एको ह वै नारायण आसीत् न ब्रह्मा नेशा
नो नेमे द्यावापृथिवी इत्यादिश्रुतिभिः ब्रह्मादीनां सृष्टत्वसंहार्यत्वश्रवणात् वैपरीत्याशंका कर्तुं न शक्य
ते इत्याह जनपदेति जनपदो देशः भुवनादौ इह लोकाः आदिशब्देन ब्रह्माण्ड उच्यते तत्र प्राणिस्था
नानि तान्येव जैत्रासनानि तेषु तिष्ठतीति जैत्रासनस्थः षडैश्वर्येषु ब्रह्मादिषु अनुवर्तमाना निज
वार्ता उत्पत्तिवार्ता यथा भवति तथा नश्वरेषु नाशशीलेषु सत्सु परिचितनिगमान्तवेदान्त परिश्रम

जनपदभुवनादिस्थानजैत्रासनस्थमनुगतनिजवार्तेनश्वरेष्वीश्वरेषु परिचितनिगमान्तः पश्य
ति श्रीमदहं पदं जगति गतिमविद्यादंतुरे तंतुरेकः ॥१२॥ कालावर्तान्निवृत्तिविकृतीः काममोगेषु दोषा
न् जालागते प्रतिमदुरितो दर्शितदुःखानुभूतिं यायात् तत्पयस्य परनिपतेत् पश्चात् दत्ते पदं तत् कालत्ववपु
र् रविविदन् किं स्थितिदेतवेधम् ॥१३॥

अनेकजंतुरविद्यायां प्रारब्धकर्मरूपया दंतुरे निम्नोन्नते जगति श्री
मदहं भगवंतमप्रयः प्रतिगतिमुपायं प्रपश्यति प्रवधारयति ब्रह्मरुद्रादीनामुत्पत्तिविनाशघटितत्वे या ति
तेनोपायपत्तामावात् संदेहस्य स्यस्यमुक्त तत्तारतम्यनिवेधनेन भगवतमेवोपायत्वेनाभिमनोतीति भावः ॥१२॥
कालानामस्तानवतः संसारे दुःखमनुभवति स्वाहमुमुक्षुत्वाधिकारः सारस्येतकालावर्तान्निवृत्तिकालाः
हस्य प्रधानात् कालावर्तात् पदात् कालतः स्मृतिचोदितापायागादपसंख्यामावर्तनानिरूपणं पारिरेधि बुद्धिजनक
हेनेति सम्प्रदायः प्रकृतिः शरीरं भवत्वहं विशातितत्वानि विकृतिः कार्यभूतदेवतिर्यगादिशरीराणि का

न्या०
॥७॥
7

अथेदानीं प्रपत्तेरुपायत्वमङ्गीकृत्य नगरस्मितिन्यायेन प्रपत्त्युपासनयोः साम्यं कुर्वन् प्रपन्नदेहविघ्नसुखेन तयो-
रनुभवभेदमाह प्रपन्नेति मुकुन्दः सकलफलप्रदः परमात्मा प्रपन्नादन्येषां प्रपन्नव्यतिरिक्ता-
नां निजपदं श्रीवैकुण्ठं न दिशति उपासकस्याधिकारे सत्यपि प्रपत्तेरर्थवादः प्रपन्नश्च सुचरित
परिपाकभिदया सुकृतपरिपाकेन भेदेन द्वेधा द्विप्रकारेण द्विविधो भवति तयोरनुभवभेदमाह
एकस्य द्रुतस्य विलम्बे शरीरावसाने तत्प्राप्तिः ब्रह्मप्राप्तिर्भवति भजनरूपगुणानुभवादिरूपसु-
खे विपुले शरीरावसाने पश्चात्तत्कृते तया वृत्ते परस्याप्तुतत्तदाणमेव प्राप्तिर्ब्रह्मप्राप्तिः

प्रपन्नादन्येषां न दिशति मुकुन्दो निजपदं प्रपन्नश्च द्वेधा सुचरितपरीपाकभिदया वि-
लम्बेन तत्प्राप्तिर्भ[illegible]जनसुखमेकस्य विपुलं परस्याशु प्राप्तिः परिमितरसाजीवितदशा ॥२०॥

जीवितदशा परिमितदशा तस्यातिप्रचुरतया [illegible] गुणानुभवादेरवकाशाभावात् परिमितत्वा-
न्नेदं तदर्थः केचित्प्रपन्नशब्देन अङ्गप्रपत्तिनिष्ठतया उपासकमपि संगृह्य प्रपत्त्याङ्गप्रपत्ति
निष्ठतया प्रपन्नदेहविघ्नमभिधायोपासकस्य प्रारब्धानुभवावसाने प्राप्तिः स्वतन्त्रमानन्दप्र- ॥७॥
धानजनितसुखं तु विपुलं प्रपन्नस्य तु ततः शरीरावसाने प्राप्तिः स्वतन्त्रमानन्दधानसामर्थ्याभा-
वात् जीवितकालपरिच्छिन्नानन्दा इत्यर्थः ॥२०॥

मर्द्यं॥
श्रीराम

मस्त्वेकं भक्तिप्रपत्त्योः समविकल्पं दर्शयति तस्याधिकारविभागाधिकारः संगच्छते मुमुक्षोस्तुल्य इति विदुषो
बोधवत्त्वे ज्ञानवतो मुमुक्षोस्ते मोक्षे ब्रह्मावलेत तुल्ये सत्यपि मधुविद्यादिषूपासनेषु (स्वयमनुष्ठाने) अधिकारिभे-
देन दहरादीनां गृहस्थस्याधिकृत्य विशेषस्तत्तत्कर्मानुरूपाधिकारभेदेन यथा पदस्यावसरभेदवा-
स्याः समविकल्पादिरूपा संभवति तथात्र तन्न्यासे प्रपत्तौ इतरविद्यासु उपासने च स्थिति
मनुष्ठाने विकल्पेत समविकल्पचोदनाननुवृत्तत्वात् भगवन्नामरूपाधिकारभेदे वा किं नियामकमित्या
शंक्य भगवच्छास्त्रे तत्र भेदविनियामकमित्याह नियत्याइति नियत्याः स्वतन्त्रदेवतस्य भगवतो वैजात्यंवि

मुमुक्षोस्तुल्ये सत्यपि च मधुविद्यासु यथा व्यवस्था संभवति इत्यधिकृत्य विशेषेण विदुषां विक-
ल्पेत न्यासे स्थितिरितरविद्यासु च तथा नियत्या वैजात्यनियामकत्वमिति मे वं प्रभवति ॥१५॥

ताते भावः स्वातन्त्र्यमिति यावत् एवं नियामकत्वं तु भगवतो दृष्टाकामनाभेदमुत्पादयितुं प्रभवति एकोऽपि तस्य
भावः साक्षाद् दुःखप्राप्तिसाधनानां मध्ये नामानुष्ठानमुत्सन्नं स्यादिति विरोधं च श्रुतिप्राप्तिपूर्वकं
प्राप्तिकामनादिरूपेणाधिकारिभेदेन परिहृत्य तत्तत्कामनाभेदेषु भगवत एवकारकत्वे व्यवस्थापयामधुविद्यादीनां
बहुविधोपासनानां स्वफलत्वेन यथा समविकल्पो निश्चितस्तथा भक्तिप्रपत्त्योरपि विशेषाधिकारभेदेन ज्ञाना
ज्ञानाधिकारभेदेन विलंबसहिष्णुत्वालक्षणस्वरूपभेदेन भक्तेरननुष्ठानलक्षणप्रमाणप्रसंगात्मकेऽवि
रोधे परिहृते शक्ताशक्ताधिकारभेदे तु च भगवत्स्येव हेतुत्वे व्यवस्थापिते भक्त्या सह समानफलत्वात् प्रपत्तेः

२५
।। श्री०

।।२१।। ननु कर्मज्ञानयोरुपायत्वं प्रपत्तेरंगत्वं चोपनिषत्सु कैश्च्यते तत्कथं भक्तिप्रपत्त्योरेवोपायत्वं निश्चीयते
इत्याशंक्याह पुराणेष्विति नामन्यथाक्षिप्तं दर्शयति कर्मेति कर्मफलाभिसंधिविनानुष्ठीयमा
नं स्मृतिचोदितं कर्म ज्ञानं प्रकृतिविलक्षणपुरुषगात्मज्ञानमुपासनं यमनियमाद्यष्टांगसहि-
तं भक्तिः शरणवृज्या नामनुक्तानुकूल्यसंकल्पादि षडंगयोगोपेता प्रपत्तिरिति चानेन प्रकारेण प
वर्गसाधनविधौ मोक्षसाधने वेव स्थितानां शास्त्रप्रतिपादितानां सद्वारकानद्वारकानां सद्वा
४ रकत्वे कर्मज्ञानयोर्द्वारकत्वे भक्तेः प्रपत्तेरितिनिष्कर्षः। अत एव रूपाकृतियोगेन ह्याकृतियोगे

कर्मज्ञानमुपासनं च शरणं व्रज्येति चावस्थितानां सन्मार्गेण पवर्गसाधनविधौ सद्वा
रकाद्वारकानन्यकस्याकृतियोगसंस्थं तत्पदपङ्कजाभावानुभावानिमानसंस्पृष्टं तच्छरणं
सारयितारामते वुधाः ।।२२।।

न च संभवतः संपादितः पृथग्भावस्वानुभावो यथा तानेका
कृतियोगेन कर्मज्ञानभक्तीनां पृथग्भावः ह्याकृतियोगेन प्रपत्तेः पृथग्भावः इमानसंन्यासं
स्पृष्टं कर्मज्ञानयोरुपायप्रतिपादकानां पुराणवाक्यानां मंगलेतात्स्यात् भक्तेः शास्त्राधिकार
त्वे प्रपत्तेरंगांगित्वे विरोधश्च निश्च सारणमेव सारयितारामते ह्यारण्यस्मात्सैसारयितुं श्री
कृष्णसत्स्यागिरामेते सर्वधर्मादिक्रियाकाविहिते प्रपदने वुधाः रमन्ते तत्तद्वेवा शाङ्कराभवन्ति तथोपा

इतिऽधिकारविभागोऽष्टमः ॥ अथ ईश्वरस्यैव सिद्धसाधनमित्याह उपायविभागाधिकारः संग
च्छते उपायोपेति स्वप्राप्तेः ब्रह्मप्राप्तेर्वा सत्यादिप्रपत्तव्यगुणविशिष्टः भगवान् ज्ञानशक्त्या
द्युपास्यगुणविशिष्टः सर्वोपनिषदधीत उपायः सिद्धोपाय इत्यर्थः स हि भक्तिप्रप
त्त्योः प्रयोजकत्वं स्यात् तत्राह प्रपदननिदिध्यासनेऽपि भगवती उपायोत तस्य सिद्धोपायस्य
प्रसत्त्यै अनुग्राह्यापि उक्तौ प्रमाणैर्विहिते एतावन्तं कालमज्ञायमानः भक्तिप्रपत्त्योरन्वयः

उपायः स्वप्राप्तेरुपनिषदधीतः स भगवान् प्रसत्त्यै तस्यां कृते प्रपदननिदिध्यासन
गती तदारोहः पुंसस्सुकृतपरिपाकेन महता निदानं तत्रापि स्वरूपमखिलनिर्माण

कथमिदानीं स्यात् तत्राह पुंसश्चेतनमहत्ता वाङ्मनसापरिच्छेद्येन सुकृतपरिपाकेन तदा हि स
यो भक्तिप्रपत्त्योरन्वयः सुकृतपरिपाके एको हेतुरित्याशङ्क्याह तत्रापि सुकृतिपरिपाकेऽपि
अखिलनिर्माणनिपुणः अखिलब्रह्माण्डनिपुणः निर्माणसमर्थः स्वरूपं भगवानेव निदान
म् निदानं कारणादिकारणमित्यमरः ॥२१

अकिंचनस्य भक्त्यादाविति भक्त्यादेर्ज्ञानादि शब्देन कर्मज्ञानयो ग्रहणं भक्तेरितदंततयाः कर्मज्ञानयोरप्र
त्यभावः अननुष्ठानासामर्थ्यं इत्येकोधिकारः अप्रमितिरहितता भक्त्यादिगोचरज्ञानाभावः शास्त्र
तः पर्युदासः अत्रैवर्णिकत्वं कालक्षेपाक्षमत्वमार्तिर्निपातिवशादिवस्मात् भगवत्पादारस्तौ निप
तिर्विधिरित्यापतद्गुणान्तेष्वनुगम्नैतरधिकैरैरकथ योगनद्धियोगेन त्रियोगेन चतुर्योगेन च
व्यतिमिद्रुता विभक्तानि जाधिकृक्रियानिजाधिकारेयमातेसंतामुमुक्षवो निर्विण्णकाः सतोने
भक्त्यादेरशक्त्यभावः अप्रमितिरहितता शास्त्रतः पर्युदासः कालक्षेपान्तममंत्वं विलम्बितिनिपातिव
शादपतद्भिस्तनुत्रैःरोकद्विश्यादियोगव्यतिमिदुरनिजाधिक्रियासंप्रपत्तेसंतः श्रीस
तेत्र प्रपदविधिना मुक्तये निर्विण्णकाः ॥२४॥ इयानिस्मभूतःसकृदयमव एवाभवनवानद
यादि व्यामोधाव खिलजगदतये प्रसपतिमवध्मसेयुक्तेभगवतिभरण्यास्सवपुष प्रपत्तेरा
दिष्टः परिकरविशेषः स्मृतिमुखे॥२५॥ न महाविश्वासः सूचितः तत्त्र प्रपदनविधिनाप्र
पद्गुणापमतप्रपत्यनुष्ठानेन मुक्तये मोक्षाय श्रीशं लक्ष्मीविशिष्टे भगवति संप्रपत्ते प्रपदनविधि
ष्वे तेषाप्रस्वगतोषी ष्ठत्ति त्ये ॥२४॥ इति प्रपत्तियोग्याधिकारे दशमः अथ समर्थः कारुणिकः प्रपत
व्य इति न्यायः सूचितः अत्र पद्यस्ताधनतत्त्वसागमितिन्यायेन मोक्षसाधनस्य प्रपदनस्य गानि
दशापत्ति परिकरविभागाधिकारः तत्र स्वेतदुयानितिदयादिव्यामोधोदयापादिव्यामोधोन्ना

न्यपसर्वासामुपासनानां साधारणोऽधिकारस्तेन प्राण्यादीन्निरूपयन् भक्तेस्सैकान्त्यं निरूपयन्मु
खेन प्रपत्तेः सर्वयोग्यतां दर्शयति प्रपत्तियोगाधिकारसंग्रहे ते आर्थिके नेति आर्थित्वेन विलंबस
हिष्णुत्वेन सह समर्थितात्रिकतनुरधिकारोऽपस्याभक्तेः सा तथा आज्ञा अद्य रत्नियुक्ता अस्य अर्थीसम
र्थौ विद्वान् शास्त्रेणापर्युदस्त इति शांडिल्यमिलिता अद्यविक्रिया न अधिकारोऽस्यास्य पचानां प्रतीन
शास्त्रादीनां च तुर्याणां मेलने सत्येव भक्तावधिकारः न त्वेकयोगेनेति भावः साधारणेऽपि रष्टांगैः पंडुगै
कैर्योगेन नियता त्रैवर्णिकमात्रनियता अव्यवस्था यस्यास्तत्प्रधान्याव्यवस्थापिता श्रुत्यादिनाऽसि

आर्थित्वेन समर्थितात्रिकतनुरपि शांडिल्याधिक्रियमाणा चाष्टांगयोगं अष्टांगयोगाधिपता व्यवस्था
व्यवस्थापिता श्रौती सर्वेश्वर एवेतो भगवतः स्मृत्यादि स्वस्थापिता सत्यादि क्षित्वनेगमसाधिके
तिन्यायः भगवतः शरणपतावर्णाश्रमानादरेण सकृत्प्रपत्तव्यतः श्रौती मुमुक्षुर्वै शरणमहं प्रप
द्ये इत्यादि श्रुतिसिद्धा स्मृत्यापि न जातिभेदो न कुलं न लिंगं न गुणक्रियाः सर्वे एव प्रपद्येरन्सर्व
धातारमच्युतमित्यादिस्मृतिसिद्धा सत्यापिता यारमाणं कृतान्तु श्रुतिविहिते कर्मण्येव त्रैवर्णिका
नामधिकार इत्याशंकाह्यवप्रदर्शनेन द्रढीकरोति नेगमेषु सर्वोस्मादसकृलान्त्वपयोगस्तत्व
यत्सुकरो यापत्तदा सन्मार्गे पपतोऽकृतिः स्त्री अश्लीलोमधिकार उपपद्यते ॥२२॥ प्रपत्ते
रसाधारणोऽधिकारान्निरूपयन्प्रपत्तेश्रुति बिम्बासः प्रधानाङ्गमिति सूचयन्विशिष्यमेव प्रपत्त

इति परिकरविभागाधिकार एकादशः ॥ अथ साङ्गप्रपदनमाह साङ्गप्रपदनाधिकारः सङ्गृह्यते अभीष्टेति स्व
तः स्वेनेतरतरैर्वा भूरस्वतन्त्रादिभिर्वा अभीष्टे मोक्षे दुःसाध्ये साधयितुमशक्ये सति क्वचन समर्थे कारुणिके श्रियः प
तौ याचाञ्चितं याचयाञ्चितं तत्प्रभवेगाप्ता चिता भवेति प्रार्थनाञ्चितम् तदङ्गन्यासं तत्स्वाभीष्टस्य पो भर
फलस्य न्यासं निक्षेपं प्रपदनमभिवदंति। अनन्यसाध्यस्याभीष्टे महाविश्वासपूर्वकं तदेकोपायता याः
चा प्रपत्तिः शरणागतिरित्यादिभिः याचापूर्वकं भरन्यासमेव प्रपत्तिं लक्षयति अ...स्य इत्यर्थः ननु निरव
पवस्य पत्तस्य कथं निक्षेप तमि त्याशंकामुत्तरार्धेन परिहरति इदन्यासात्मकं प्रपदने मतिविशेषं तत्

अभीष्टे दुःसाध्ये स्वतदितरैर्वा क्वचन तत्तद्भरन्यासं याच्ञाञ्चितमभिवदति प्रपदनम् । स्वतः प
श्चादस्य यतननिरपेक्षत्वं भवता समर्थ्यां सावर्ण्यं इति मतिविशेषं न न विदुः ॥२७॥

न विशेषं न विदुरिति न किंतु विदुरेव मतिविशेषमभिनीय प्रदर्शयति इतः पश्चादिति इतः पश्चात्प्रपत्तेनिर
पेक्षत्वं भवता तथा सावर्ण्यः पुरुषार्थः समर्थ्यः साध्यः तेतादृशं मतिविशेषं विदुः प्रपत्त्यात्मकं स्वतन्त्र्या
पारस्यापेक्षे विभगवान प्रपत्त्यनन्तरं मम स्वव्यापारमनपेक्ष्य पुरुषार्थं संसाधयेदिति बुद्धिविशेषं स्वयं न्य
न्यासरूपत्वात् न कश्चिद्विरोध इति भावः ॥२७॥ अथ प्रपन्नस्य कथं प्रपत्ते निवृत्तिरिति शंकायां कथं पततेनापे
क्षते इत्याशंकायाम् अशक्तत्वादीश्वराधीनकर्तृत्वाच्च चेतनस्य पुनः पतते न सम्भवति स्वाभिलाषी स्वरो वि पुनर्पते
नापेक्षते इति परिहरति पुनः पत्ति पुनः वहति ति पुण्याः अस्याः स्यन्दनो रथः सारथि सत्येर कसेवा त्रेपालं के
मः प्रकारस्मात्स्यात्स्मीति तद्धितिधारकत्वाच्चेतनस्य पुण्यसामान्यम् अवितेधार्थ्यत्वेनस्यन्दनसाम्यमभव पू

आकृतसमुद्रेनेनकारुणिकत्वमुक्तम् अखिलचेतनात्मकं जगतः स्वतः प्राप्यप्रापकमपतितनिप्रमपति
अतः एवं भवस्य संसारध्वंसनिवर्तनेऽनुद्युक्ते उत्सुके भगवति ज्ञानादिगुणसंपन्ने तेन न सामर्थ्यमुक्तम्
तस्मिन् विषये भरन्यासः एव वपुरंगं पत्न्यास्तस्याः प्रपत्तेः श्रुतिमुखैर्वेदान्तैरादिष्ट उपादिष्टः पंचक-
त्वं संख्या प्रयुक्ता इत्यमतः आनुकूल्यस्य संकल्पप्रकारपरिकरविशेषैः अंगसमूहः अत्र पंचकृत
न्यासात्पूर्वमेकवारं भवत्यं भवनवान् अवश्यानुकूपं पद्यत्ययं ॥२५॥ अप्येदानीं षडंगपदममपिस
चपन तेषामंगानां प्रयोजनमाह प्राप्येति एवकारोगः प्रपत्त्या उपायः भगवतः प्राप्तेः पंच

प्रख्याताः पंच योगाः सकृदिति भगवत्प्राप्तौ रेकयोगात्तत्र द्वात्मामपापादिरतिरनिर्तरोपायै ते
केन बोधाराकेन स्वातन्त्र्येनित्यभरविषयेऽन्यनतत्साध्यते सातत्ये तान्प्रयुक्तान्निहसपरिकरता
दधीन्यादिवुद्धिः ॥२६॥

तत्रादिभिर्भगवच्छास्त्रैः सकृत्सैव षडंगइति प्रख्यातः प्रतिपादितः तत्रैते
षडंगेषु मध्ये द्वाभ्यामानुकूल्यप्रातिकूल्यवर्जनाभ्यामपायात् अकृत्यकरणकृत्याकरणं तत्र पापादिरति
अपापान्निवृत्तिर्बोध्या अकृत्यकरणवत्कृत्याकरणस्याप्यप्रापुरकोटिनिवेशात् आनुकूल्यसंकल्पे
नस्य पापान्निवृत्तिरेव बोध्यते एकेन कार्पण्येनानितरोपायत्वमुपायान्तरशून्यताबोधाराकेन ■ महावि
श्वासेन स्वातन्त्र्ये विनतस्योपबोधम् अनन्नगोप्तृत्ववरणेन निजभरविषये त्वमेवोपायो भवेति विषये
तेसाध्यते स्वात्मनिक्षेपोपायसाध्यता बुद्धिः सपरिकरस्यांगेष्वयं सम्पादनेतादधीन्यादिवुद्धिरेव सर्वाधीनतादिवु

तदस्य महानंदस्य जलधौ तस्मिन् भगवति निमज्जते नास्ति भगवद्यकैककर्णधारिणः कैवर्त्यं रक्षार्थं भवतः कृपणमपि रता वर्तकाले कैवर्त्याभावात् दीनमपि स्वात्मानं कृतार्थं कुर्मः स्वात्मानं नित्यं तु वर्तते ॥२४॥ अथ स्मर्यां कैवल्यहेतुभूतस्य कर्मणः स्वरूपेण त्यागात् प्रपत्त्यनंतरं भगवदात्मा कैवर्त्यमेव कर्तव्यमित्याह भगवान् । तीर्त्वेति पारं परं मरमपुरुषार्थं गंतुमागतं हरौ स्वानिष्ठ निवर्तके भगवति परमात्मनि यथायोगि हानादि गुणपुरुषार्थं हेतुः स्थिरे भरन्यसनं कृते प्रपन्ने कृते सर्वथः परिमितं सुखप्राप्त्यै परिमितसुखयोरेषामधिकैवल्ययोः प्राप्त्यै कृत्यं कर्तव्यं कर्म न कृत्यवत् कृते जन्म दुःखादि

समर्थं सर्वेषां सह जसुहृदि स्वीकृतं न रेतदर्थं कर्तव्यं न पुनरिह यत्किंचिदपि नः निमज्जतस्तस्मिन् चिरं बुधि महानंदजलतन्त्रीकृतार्थं कुर्मः स्वकृपणमपि कैवर्त्यधारिणः ॥२५॥ भगवति हरौ पारं गंतुं भरन्यसने कृते परिमितरसप्राप्त्यैः कृत्यं प्रतिरामकृत्यवत् भवति च वपुर्वृत्तिः पूर्वं कृते नियतकर्मः परिमितविमरा हासे तु बुधैरनुपाल्यते ॥२६॥

निषिद्धकर्मवत् प्रहीणस्वर

७ येण त्यक्तं पुर्वतिष्ठ शरीरयात्रा च पूर्वजन्मातरे प्रकृतेः कर्मभिर्निरवद्यं नीतपरं मः सुखदुःखकर्मयस्याः सा तथा क्राभवति शरीरयात्रायाः कर्मनिवंधनत्वात् सुखदुःखकर्मस्यावर्जनीयत्वाच्च तद्दर्थोपलोनकर्तव्यमितिभावः इह प्रपत्त्युत्तरं दृष्टायां विमोः सर्वस्वतंत्रस्य भगवतः स्वाज्ञा कैवर्त्यमेव सतुः म

रकत्वेनईश्वरस्यासाधारणसामर्थ्यमितिविवेकः। अप्यतेमोक्षो भोगंप्रेरितारंचमत्वाजुष्टस्ततस्तेनामृ
ततमतिइत्यादिवेदान्तेसंदर्शितेसम्यक्सुविविच्यप्रतिपादितेतत्त्वानांचिदचिदीश्वराणां
त्रितयप्राप्यविविधव्यापारसंतानिनिसतियथा इहतत्स्वरूपोचितम् उपायामवलितत्त्वाविविधापा
रसंतानिनिसतिविव्यापाराधर्मार्थकामादिपुरु
मनेकप्रकाराणांसंतानःसमग्रःसोऽस्यास्तीतिसंतानिनिसतिविविधव्यापाराःइतिव्यापारकर्म
णांविषयाःप्रवितःपरिणामितादियईश्वरस्यजगन्निर्माणादिविषयाइतिव्यापारकर्मते
तत्रव्यापारकर्तृत्वं तत्र जीवेश्वरयोरकर्तृईश्वरेस्वाधीनकर्तृत्वं स्वाधीनेहेतुत्वं चततस्वामिते

पुण्यसंदनसारस्यिक्रमवतिअप्यांतसंदर्शितेततत्त्वानांत्रितयप्रयाहेविविधव्यापारसंतानिनि
हेतुत्वंत्रिषुकर्तृभावउभयोःस्वाधीनत्वेअकृतस्वामित्वस्वीकृतयद्दूरेप्रमलसत्तत्रस्वयंनिर्भरः

न योऽप्रततमाक्रैतेयाःस्वामित्वेनस्वीकृतःस्वीकृतःअंगीकृतः यस्मा मोहभरो येन स तथा सो भवतीति शेषः ॥२२॥ अपमधिकारः संगृह्य तेसम स
श्री तत्र भावाविषयेषुलसः एतैः मनस्ववनिर्भरः नियतो भवतीत्यर्थः ॥२२॥ सहजसुहृदिस्वाभाविक
पतिसमर्पणनिवृत्तिपूर्वकइत्यापणदहेसर्वेतेतदुपयोगस्नानवतिसहजसुहृदिस्वाभाविक
बांधवेपरमात्मनिस्वीकृतभरेस्वयमंगीकृतमोहपतितस्ततइहसंसारदशापीनोऽस्माकंपरलोकगतानां
तदर्थमेवाधंपुनरपिस्वीकृतपतितत्वातिरेकेणयत्किंचिदपिकर्तव्यंनास्तिसकृदुरन्यासानेतरन्यस्त
भरस्यमात्रार्थंकर्तव्यकिंचिन्नास्तीत्यर्थः। अन्यतकिंचित्कर्तव्यमित्याहनिरवद्यः परिष्ठदराग

केनकेनचिद्दृष्टं कविक्रान्तं शरीरावसानपर्यन्तं कालं स्थाप्यमानाः प्रपन्नाः स्वस्वरूपमुपायः स्वरू
[illegible] पानुरूपोपायः प्रभृतिशब्देन पुरुषार्थ उच्यते स्वरूपोपायपुरुषार्थविषये स्वामिदत्तानां कू
तकृमानामपि कर्तव्यतया परिशिष्टं स्वस्वानिष्टामसंबन्धलोपे भ्रान्तिकृतां कृति विवेकिनः शोचमा
युरायुः शोचनं पतिकालक्षेपं कुर्वन्ति दुःखितस्वनिष्ठामिज्ञानाधिकारस्थानुदेशाः अत उत्तरकृत्याधिकारः स
गस्तेसंतोषिति प्रपन्नाः सद्भिः परमैकान्तिभिः सहस्रधामविद्वांजीवपरमात्मयाथात्म्यप्रतिपाद
22 कविशांसतोत्र्जीवात्मपरमात्मस्वरूपानुसंधानार्थं मुहुर्विमृशतीत्याहतानि परहिंसोपयो

लोपोद्धेधव्यतिकरनिर्भेदगमोहान्तराले कालंकंचिज्जगतिविधिनाकेनचित्स्थाप्यमानान्तेलोप
यप्रभृतिषु विषये स्वामिदत्तास्वनिष्ठां शोकूलाभिरक्षिकृतिनः शोचमापुर्नेयन्ति ॥३४॥ सतो
षांश्चविमृशन्ति मुहुः सद्भिरध्यात्मविद्यानिसर्वकृते निरामयपदे बहाद्रुस माहतानि स्मी कुर्वन्न
घलति तव वृत्तिमाढिढपातात् इषाद्दृष्ट्वा भरविगमेदवरदृशिः प्रपन्नाः ॥३२॥ गिरेक्षणपागादिव्याहता

निस्त्याहतानि चोतिष्ठोमपदप्रतिपादकानि सादुस्त्याहतानि मायप्रतिपादकानि तान्येव विषयेभ्यो नि
लवृत्तेस्यमात्माख्यानि धामपतिनिरामपतीतिकच्छेति लिव नगाम् उपायापायौ परहितानल्लिताप्रह
षाथृवृक्षो गपान्तिप्रपयुत्तरकालकवैव्यासादेहपातात् देहपातपर्यन्तं मंगीकुर्वन् चरन् दृष्टे देहपा
तात्पूर्वरूपमात्मयाथात्म्य उभयोर्विषयकैः स्वस्य मेरुपातः स्वविगमेपरिसमाप्तैः दृष्टिः निहितकटाक्षोऽभ

इतिकृत्याधिकारस्त्रयोदशः ॥ अथ ध्यानपूर्तिनाधिकारः । संप्रति तत्स्वरूपेति स्वरूपोपायाप्तेर्भुवस्वरूपं भ-
गवच्छेषत्वमुपायो भगवति विषये हतीप्रपत्तिः । तत्र भगवत्कैंकर्यरूपपुरुषार्थे तत्पुत्रिष्ठयोग्यधि-
त्यसाध्ये भवति तथा निर्विघ्नस्थिरमतिर्यस्य सतत्पोक्तत्वस्य प्रपन्नस्य तत्रन्यशेषत्वानुसंधानाभा-
वेन स्वरूपे उपायांतरापूवेशेन प्रपत्तौ प्रयोजनांतरप्रावण्याभावेन पुरुषार्थे च स्थिरबुद्धेः प्रपन्नस्य
स्वनिष्ठाभिज्ञानेस्वस्य निष्ठा गुणानुभवकैंकर्यादिरूपाप्रवृत्तिः सैवाभिज्ञानं प्रपन्नस्थिरनुभवगतात ह-
त्वागतातत्त्वापवर्गात् मोदतः सुभगं मनोहरं कुतइत्याशंक्य हेतुमाहस्माहसमस्यापणकालेविनीतः

स्वरूपोपायपार्थेषु वितथा निर्विघ्नस्थिरमतेः स्वनिष्ठाभिज्ञानं सुभगमपवर्गादुपनताव प्रथि-
म्नापस्याद्दैप्रभवति विनीतः स्थगयितुं गभीरान्दुःप्रवर्ग्याग्गनमहतोस्मिद्गनिवहान ॥३१॥

गुरुणाशिक्षितः प्रपन्नो यस्य स्वनिष्ठाभिज्ञानस्य प्रथिम्नावैभवेन गंभीरान् अगाधान् अतएव दुःप्रवर्गानके-
नापि पूरयितुमशक्यान गगनमहत गगनवदिव स्वरान् छिद्रात्मं पुत्रेषणा दीनां निवहान स्थग-
यितुं निराकर्तुं प्रभवति समर्थो भवति ॥३१॥ अथ ध्याकायाः निष्ठायाः काल्नोनेत इत्यइस्याह स्वापादोधेति स्वापो-
बोधयोर्निद्राजागरणयोर्व्यतिकरस्य पर्यंसत्तुल्यत्वे बन्धतानोदयात केवलस्यापतुल्यता विना तत्प्रकृति
संबंधात् केवलबोधतुल्यता विना मिश्रतस्तु भयपर्यंकतुल्यता भोगोवर्तमानसुखदुःखानुभवो भोगाभि-
पुरुषार्थस्तयोरंतराले मध्यकालेऽनुपगतव्यतिरिक्तानां सर्वबांधवानां प्राप्ते केवलभोगोऽयं विना प्रकृति सं-
बंधानुवर्तमानात् केवलमोक्षोऽपि न तत्सदंतरालेऽजगतिस्मिँल्लोके केन चिद्विधिना दृष्टौ तापादके

श्री०
॥१३॥

त्रेषु महाभागवतेषु निपुंते नियमेन विनिपुंके विशेषेण प्रेरयति खलु सर्वैकं कर्कमधिपति त्यज्यते लोकं कर्मा
नियोजयतीति भावः खल्वेति शत्रुघ्नादेः प्राप्तिं हि दर्शयति पथ्या लोकाना यं लोकानां मध्ये यथा कश्चन प
जमानः स्वकीयं दासं स्वपुत्रादिपर्यंतं विनिपुंक्ते इत्येवं रूपमाश्चापस्तस्मान्मद्रुक्मभक्तोऽस्मद्रूप जनीयावि
रूपत इत्यादि ताबुभावनति क्रमं स्यापति पति मुखैः श्रीमौल्यकारादिभिराचार्यै रादितोधीः रूपब
त्वानये षां तेषां नः श्रस्माकं ततोऽतः स तत्र स्वामि नियोज्यत्वात् लोकप्रत्यक्षानुसारेण द्वकोचार्यैरूपदि
ष्टत्वाच्चैतत् किं करकृत्यं तस्य भगवतो भिमतामागवतास्तत्प्रीतममवदासीत ॥२५॥ अथ भागवत
प्रपत्तिमेव पुरुषार्थतमत्वेन प्रार्थयते नाथेति नाथ भगवति विषवे तत्स्माकं र्धमस्यत एव प्रर्थयी केवलादि
१३
नाथे तसस्तरमन्यदन्यदपिवाततवामिनालीकमस्ट हरणेयसोरममुचावाचानपावामहेरपुडुनांत
लेमेमहिस्थिरधियांधयुक्त तस्मिद्धतिनामुक्तेसर्वदिनप्रभातसमयासतिप्रसतिंमुहुः ॥२६॥
कंतं तं तएवं दुयेत्यनयमत्वेनदपिवाक्तमपिवातस्य भगवतो नाभिः सैव नालीकिनी सरस्तस्मिल्लिय
मानेयन्नालीकंपुंडरीकं तेन सदृशे पदोरमपुचतीति सोऽरमुचावाचानपामहे किंतुरशदुना चेततो नु विन
तस्य हृत्से स्थिरधियां स्थिरबुद्धीनां मतएव युक्ता तस्मिद्धतिनायुक्ता लोतः पुरंलक्ष्मीरिति यावत् तस्याः स्थित
तोनिपमनः सर्वपुरुषकारतयाचेतनरहेकं तं सदाभामस्तीति सिद्धांतिना भागवतानां मुक्ते सर्वदिनप्रभा
तसमयासति मुक्तेसर्वदासा विंदानस्य वः प्रभातसमयकस्यासतिः प्रकारेण यस्यालं प्रसति प्रसादमनु पदम
भ्रंत मुहुः प्रतिपदं लत्रेमहिप्राप्नुयाम इति पुरुषार्थाधिकारः समाप्तः ॥२६॥

श्रीराम
॥१३॥

त्पप्रपन्नो मंत्रार्थानुसंधानमन्तरेणैव कालेन पतीत्याह प्रणिपातेनभिवेतिमुहुराम भेवमुहुर्मुहुः संस्कृतेम
लिमभिदधे एण पश्चात्तां नसमानिते समभवेत प्रणिपातेनाप्रियेदृष्ट्वा पुनर्वेवमुहुराम भेवमुहुर्मुहुराले वितेमहति
रथ्यं पंचकप्रतिपादकेमनोमूलमंत्रेण प्रश्नां त्वा मग्रा ध्यानेनशेषतेन रूपेण नैसतितन्मतिं रुद्रपीशंसितया प
श्रातत्राप मानभिवेत्यर्थः प्रभुप्रियः पतिदृष्ट्वा प्रपदन धनाः प्रपतिमात्रधनाः यथादरिद्रधनप्राप्यते से
रत्नेणमेव करोति तत्प्राणादिकमेवामनपापुरुषार्थं वादिकृता जीवाः पुरुषार्थसंपादिने प्रपतिमुपनमता
त्रिषणमेव परिपालनपातीतिध्वनिः संतोषमुदश्वः प्रभुहृपा पापापगंधरहितैः प्रसन्नमनसा मोदः लोकतिलो
विशेषरम्यवेषातेषांतचतेस्मराः विकाशूनस्मृतेवेतप्रसन्नाः कुसुमानि तस्मैस्वहत भोग्यतमैः गुणानुभवैकैक

प्रणिपातेन भिवश्राप्रपश्चान्निपासवसमानिते महति मुहुराम वेदृष्ट्वा मंनेममतादपेतप्रपदनधनाः
सतः प्रभुः प्रभुपातिभुंजते प्रसन्नमरमनलमोदसेरप्रसन्नसमेः कुसुमेः ॥३४॥ सतेत्रसामिता सवकृमति
पात्रेपुनिपतंश्रिपकातेदेवः सवेलुविनिपुत्रेविदचिते पथालोकाश्रापपतिपतिमुखेरहि ते
धिपातेतेनः केकर्णतदनिमतेपथ्येतममवत ॥३५॥ पंचरुपैः कमैः पतिभुंजते मनुभवंतिपथाप्रिपाना
विकादर्थतेषामात्मानेप्रियेवपुरापदवलोकपश्चाद्गोगपकुरतेः कुसुमादिभिः प्रियमनुभवतितथाप्रप
न्नोपिमूलमंत्रेणमानेवाभित्तेचानुसंधापतप्रमुणानुभवैकैकपर्यादिकमनुभवन्तीभावः ॥३६॥ इत्युत्तरकु
साधिकारः पंचदशः अथपुरुषार्थकाष्ठाधिकारः समग्रहितेसतेत्रेतिश्रिपः कातेः सदेवः सतेत्रसामिताल
प्रपतिहृतनिपतलाभविदविपतोचेतनाचेतनोसवकृमतिः सानालालेवसमतमित्यादिरूपेणमकारसमथा

गवतः कृपाख्रिमतं तत् कैंकर्यं नित्यमुत्तमं तद्भावकैंकर्यं तदेवाभिप्रायेति विहितकर्मानुष्ठानेन परिप्लु
तः करणं सर्वदुर्लभात् सेवा विशेषज्ञानवान् दुर्लभतरः तत्रापि भागवतानुवर्ति नष्टीलोऽदुर्लभतम इति
भावः ॥३८॥ इति शास्त्रीयनियमाधिकारः सप्तदशः अथ अपराधपरिहाराधिकारः कृतं इति प्रोक्ते इति
प्रपन्नः अकाले नर्थिमिष्टतपानि साराणि यथा श्रावक्षदसन्ध्यादयः तत्र वक्ष्यति हि पूर्वा
यः प्रपन्नः उत्तरैः पैः कैः निधि अनुष्ठान जनितपापैः निजा प्रपत्तिवैभवेन निवृत्तपापा माप्तीपांते
नुपुनः कलंकपन प्राप्तैर्भगवते प्रायश्चित्तं स्मिन्नत्येन संवध्यते तत्पापं निवृत्य देह संतमालिन्य प्रग्रामा

स्वच्छस्वादुसदावदातसुभगा देवाद यद्देहभं तामालिन्य प्रग्रामाप्य माधवदयामंदाकिनी विंदति
पद्यं स्थेवमसावसार विषये खस्तैः प्रसक्तैः पुनः पंकैः रेव कलंकपंक्तिजततनु प्राहैर्ने संक्षिप्यते ॥३९॥

प निवृत्तपस्वच्छा मम भूपैः स्वच्छप्रदा स्वादुमपूर्वैः स्वच्छप्रदा सदावदाता सुभिक्षप्रदा सुभगा मपम प्राप्य प्रदा माधव
दया एवं मंदाकिनी तां देवात् इति यत्र कृतः पुनः प्रारब्धागतिरूपा स्वाधिकारानुगुणप्रायश्चित्ताद्वते विन्दति प्रा
ति साध्य प्रायश्चित्ते भगवतो दयाजनयति पापनिवृत्तिं तु भगवानेव करोतीति भावः ॥३९॥ अथ प्रपत्तेर्नाशपाम्
नुभवनाशपा निष्प्रायश्चित्तनाशपा [illegible] निवृत्तिविविध प्रकाशयति प्रारब्धेति प्रारब्धेतरस्य प्रारब्धे तादृशपः वै
पापंजन्मांतरानुष्ठितपापं सखिले प्रारब्धमेव तादृशपापं प्रामादिकमबुद्धिपूर्वकमुत्तरं प्रपत्तेरकाः
लेकृतपुण्यपापजातं स्थात् नद्यपनं विनाशापनु धीपूर्वी लोकबुद्धिपूर्वी एम मुत्तरकालेलेतेषु पा प्रानाश्प

नाप्यशास्त्रीयनियमाधिकारः संगच्छते मुकुंदे निहितेति मुकुंदे स्वभरं निहितं यस्य तेन एवमुक्तं च अनघः
विनष्टपापः सन् [illegible] विहितं [illegible] ईश्वरार्पणबुद्ध्या [illegible] यथा [illegible]
श्रुतिस्मृतिरूपया [illegible] कर्तव्यं किंच परित्यागे [illegible] करणे सत्यः [illegible] शुद्धान्तःकरणेन च विहित
धाना लोकापवादमुखोल्लासं संगादिरूपेण बहुविधानां [illegible] जननात् [illegible] मनसि [illegible]
शास्त्रीयविधिविहितासरक्षणिककर्मानुष्ठानमनुसरति भरन्यासेन विगतपापस्य लोकापवादमुखोल्ला
संगपरिहाराय शास्त्रीयं कर्म [illegible] कर्तव्यमिति भावः ॥३७॥ [illegible] प्रकारयति

मुकुंदे निहितस्वभरं स्वनघं मुक्तवदसौ [illegible] विहितस्वकर्म विहितं [illegible] परित्यागे सद्यः
[illegible] विधान [illegible] जननात् [illegible] स्वरूपतः [illegible] ॥३७॥ श्रुतिस्मृत्याचारैः [illegible]
[illegible] कुलचरणदेशादिसमर्थैः नियोगैर्व्याख्यातो नियमस्त्वनुरादरं [illegible]
[illegible] तन्निमित्तसंपूर्णैरखिलनिपुणमान्यश्चैतिबुधः ॥३८॥ श्रुतीति श्रुतिस्मृत्याचारैः श्रुतिस्मृतिचोदितकर्मानु
ष्ठानैः [illegible] विशेषैः जातिनिक्षेपयात्रादिगतिविशेषैः [illegible] मनसि [illegible]
[illegible] कारणे नाम [illegible] बुधः [illegible] विशेषैः
[illegible] चरणादिरूपेण [illegible] देशादिः [illegible] आदि [illegible]
[illegible] संकेतार्थैः [illegible] धर्मैः कार्यकर्मविशेषैः [illegible] वाचकपुष्टिविशेषतां [illegible] नियोगैर्नियमैर्नियमितैः
[illegible] बुद्धिः [illegible] नियमपत्तु [illegible] नियन्तुम्

ग्र० ॥५५॥

तन्मूलत्वाद्रसिकानां चेतसि चित्ते नीरन्ध्रं वर्तमाना पुरी काशीति हेतोर्नैवाकर्षति न प्रकाशते भुक्तीति पदद्वयस्य वै
त्राप्यनुषंगः भुक्तिस्सा पुरी अयोध्येति हेतोर्नाध्यास्यते सा पुरी अवन्तीति हेतोः कलत्रवान्नावति नरदतिम
पुरी कांचीति हेतोर्नो दंचति न द्रवीकरोति सा पुरी मधुरेति हेतोः नाशमिति मधुरं गुणं स्थलेषु प्राधान्येन धत्ते
अन्यापि पुरी भागवतास्त्रिमाने विनानमान्यानागवतानि न्नापि योगानीति भावः ॥४२॥ अस्य पनि र्याण
धिकारः संस्मृत्यैते मनसीति ईश्वरः सर्वनियंता शरीरे त्वमणदृशत्वाकरणानां स्थानं कर्मेन्द्रियाणां गा
25 मनसः हमनसि घटपत मनस्स्वाप्तानेन प्राणं पुरुषं घटयन स्थानमात्मानं प्रद्योकरूपकरणमेतेषु घटप

साकाशीति न वाकशीति भुक्तिस्सा योध्येति नि[illegible]ध्यास्यते सावंतीति न कलत्रमादवति सा कांचीति नो
दंचति धत्ते स्म धुरेति नाशमधुरं नान्यापि मान्या पुरी [illegible] या वैकुंठकथा सुधारसभुजां नो चेतनो
चेतसि ॥४२॥ मनस्सिकरणग्रामं प्राणा मनः पुरुषं च वतजटिते घटपन्मेतेषु न परंचतमात्मनि सवि
दविदुषोति स्म साधारणे सारं ज्ञेयं न पति परतो नाड्रीमदेये यो [illegible] तमीश्वरः ॥४३॥

ननमेवात्मानेऽस्तीति परं त्वालानि घटपन स्वालानेवेति स्वचितनवतीस्व विततयोत्रोन्नतानि नोः सरणेऽस्य
गोस्य मुरे साधारणोऽस्य तुल्यस्तितः पश्चात्तयो चित्तनत्वरूपो चित्त परामवति तथा नाड़ीमदैनेयति तत
लोकात्राय पतितानसानामधोनाड्याः अन्येषाम् ऊर्ध्वनाड्याः तत्रापि मुमुक्षोः शतातधिकोर्ध्वनाडीति भावः ॥४३
मुक्तस्योति मकालेशतातधिकानाड्री प्रवेशी दशोपति दहरे कुहरे ति दहरकुहरो कूपपातिस्पतीत्याहदेवः

मुत्तरकालकरिष्यमाणपा[illegible]पानामुपलन्दाएवमेतत्तत्प्रत्युत्पन्नो चेत्यर्थः ॥ अजननात् अनुत्पत्तेः जातेषि
तन्निष्कृतेः तस्मात्पापक्षितेन प्रतिपदं कृ पुनः प्रारब्धागतिरूपेणावनपनकौटिल्यमतिकुटिलवृधा प्राप्य कि
ताकरणे पिदयात तस्यैतानुभवरूपेणान्देहेनानघपतनिच्छामकुर्वन्न कैडीकरोति मुक्तेर्ममेलपतितम्प्रार
ब्धानि अननुपगतप्रारब्धप्रामादिकेतरपापानि चन्मासनाशनानि अनुपगतप्रारब्धानि अनुभवना
शयानि कुटिलस्यानुभवनाशयानि चेति प्रमाणमाह श्रुतिः ॥४०॥ अधुना ध्यानविशेषाधिकारं सङ्गृह्य तत्पत्रे
काणामिति भगवतः पादसेवा चैतत्तदाराधनमस्मादिशब्देन भागवतार्चनादिकं विविदिततादृशार्केक

प्रारब्धेतरपूर्वं पापमखिलं प्रामादिकं चान्तरं मासेन द्रुतमप्यनभ्युपगतप्रारब्धं खंडज्वनः धीप
वैतरस्यापनाम जननाज्जातेपि तन्निष्कृतेः कौटिल्यमतिवादयापानघपनं कैडीकरोति प्रभुः ४०
५ पत्रैकाग्र्यं भवति भगवत्पादसेवासेवाचैनादपत्रेकोत्सधीवक्रितधियां पापमस्य क्षयाविलाभोवास
स्यान्नतदिरत्कृतिनाभाति वैकुण्ठकल्पप्राण्यदशाम् मुनिनिरुद्धिता प्राप्यकोविलयवत् ॥४१॥

कोलापत्रस्यलेशैकाग्र्यमनः समाधानं भवति यस्य कस्यापीति वर्णाश्रमानादरोक्तिः रहस्यत्रयार्थानुसंधान[illegible]
स्यमवैधिकारित्वात वर्णाश्रमानादरोक्तिः न विरुद्धा युक्तिदुर्लभस्य यदा भस्मानेसंहितेनाम्बयकोनामिहलीला
विभूतौ वैकुण्ठकल्पमीयन्त्यः न वैकुण्ठं भाति इत्यत्र न वैकालपरिच्छिन्नतादिति भावः भाति प्रकाशते मुनिभि
रुदितावासयोग्यवेतदेतेः मुनिनिरुक्तपप्रानुयथेलतेषां वासयोग्यतमस्तिलयन्तेन तु तत्रैवस्वरूपमिति निपमः
कृ ।न इति भावः ॥४१॥ उत्कर्षविवृत्ताभिस्मातिकाशितीति तापुरी वैकुण्ठस्य कर्णाश्रेवमुधातस्यासेल कुजा

अथ ततो कांतारमार्गेषु च पवनतनये निवर्तके भगवति उपकारमनुसंधत्ते पितृपथः पितृदेवतालोकमा
र्गः स एव घटीयंत्रं तस्मिन्नारोहावरोहरूपैः परिभ्रमैः संचारैः संतन्यमानैर्निरयपदव्यां नरकमा
र्गे यानि यानि पातानि पतितानि तैर्जातैः क्लमैः खेदैरधिगतां प्राप्तां परिश्रांतिः परिश्रमो येषां तावुंनः अपि स्मा न
नताधरैः ज्वलनदिवसादिभिः अतिवाह्यमाना यो तां हरिः देवकीनंदनः अनेन सकल ताव हृति
२८ ले स चितम निजघामपादप्रदीप्तसुखपति आनंदयति ॥४५॥ परिभ्रमणनुभुवाधिकारः

पितृपथघटीयंत्रारोहावरोहपरिभ्रमैः निरयपदवीयातायातैः क्लमैरधिरोपितैः । अधिग
तपरिश्रांतानाराधरैर्विनिवासयन् सुखयति निजच्छायापादप्रदीपः स देवकीनन्दनः ॥४६॥
चितमसि पदे लब्धोऽकांते विचित्रविभूतिदे सविधिगमितः संपद्याविर्भवत्सहजाकृतिः । स्फु
टतदपरव्याकृत्सिद्धिः विधिहुंकृतमस्कला भजति परमं साम्यं येन निवृत्तिकजितैः ।
येन रचिते चितमसीति सविदेनदाहपुरुषेण गमितो नीतः चितमसि रजस्तमोगुणरहिते पदे पर
मे पदे विचित्रभूतितद्दिव्यापुष्पदिव्यभूषणाद्यनेकविभूतिविशिष्टलक्ष्मीकांते संपद्याविर्भव
त्स्वाभाविक्या सहजाः स्वाभाविकाः आकृतयः ज्ञानानंदयो यस्य सततया तः स्फुटतरज्ञानबवकृते
न भगवता सह त्रयः प्रबद्धवेदस्तस्य बिजस्त निर्जितमसाक्षिपात्र फुः यत्र जीवस्त्रेयस्ट इतविना

सर्वेश्वरः देवश्चाह्नो नस्य पंभकाशवाशिनादहरकुहरावासप्रपुरुषोत्तमप्रत्यनीकलेखस्तेनिपहरदीमिकादहरकिलमितस्या निपतितस्य निजस्याम्नी पावत्पुत्रस्यादित्यपाउद्धरणेच्छयान्नवतीर्णस्य पके प्रविष्टस्य पितुरुतक्रमन्यापात दहरकुहरे दरकूपे दयकूपे तिष्ठन् सरावप्रभुः सर्वज्ञाह्निः तस्मिन्काले चेतनो न्नूमणकाले दुहपारीरे विद्यमाना[redacted]न्नेः ततस्मात् कृतकपुंसा प्राकृतस्यान भूति प्रस्थानार्थं प्राताधिकं धमनिप्रवेशयतिम् क्रस्यप्राताधिकनाड्यानि क्रमणमिति वैदिकसम्प्रदायः॥४४॥

दहरकुहरे देवस्थित्वा नृपहरदीर्घिकानिपतितनिजापसादन्तावतीर्णपितृक्रमातधमनिस्मि हनेतस्मिन्काले सराद प्राताधिकामकृतकपुंसः स्थापनार्थं प्रवेशयति प्रभुः॥४५॥ ज्वलनदिवसशुक्लाम्नायत्नोत्तरायणमवत्सरान् पवनतपनप्रालेयांशुहनेन्नमादविरजुं तं जलजरपतिं देवाधीशं प्रजापतिं समागतस्य रतिविरजो दूरे चावत्ततः परमद्भुतम्॥४६॥ अथ गत्याधिकारः

सेगस्तेज्वलनेति ज्वलनाधिष्ठातृदेवतादिवसमहरधिष्ठानदेवतां ज्योत्स्नापक्षपूर्णमदाधिष्ठानदेवतोत्तरायणाधिष्ठानदेवतां वत्सरं वत्सराधिष्ठानदेवतापवनमतपनप्रालेयांशुं तम् यश्चन्द्रनवायुमूर्ध्वचन्द्राधिष्ठानपुरुषानन्तमात्स्य पाषाणं विरघुतितति हृदेवता जनधरपति वरुणं जलेचरपतिमिति वा पाठः देवाधीशमिन्द्रं प्रजापतिं ब्रह्माणं समागतः प्राप्तस्तेभ्यः पूजां प्राप्तः इत्यर्थः विरजोतरंतितलः पद विरजातरणानन्तं[redacted]रं वा चाहरे वर्तमानमिति शेषः वाग पारिछेद्यम् अद्भुतमाश्चर्यं प्रभुतानित्यविभूतिमा[redacted]तोति शेषः॥४७॥

१५०

रत्न०

१२

पुगपद्यस्वतः प्रत्यहेलग्नानन्यप्रत्यहेलविहनजाननन्नेनेन सिद्धोपायवस्त्ररूपंसर्वेतानायवाध्येमेलण्याघितं

पोगिनां सर्वेत्रं हेस्वस्वपिते तस्यस्यहस्ययोगायासजन्यत्वेनतद्युवात्यः विंदंति तिविद्यमाननिर्दशेन [illegible]

गवद्यानस्य प्रसहरूपस्य नित्यसतेषु [illegible] तितं निरवद्ये दे पापादिदोषदर्शनात् अनेन कारुणिकत्मिन्नुक्तमक

शकाविवर्जितं अनेन सामर्थ्यमुक्तम् जलधिसुतपाकांकुलक्ष्याशतजगत्परिपालयनलक्ष्याशहः

17 पोषकेशः अनेन जगुद्दिव्याकृतिः एवं विधस्वरः प्रदिष्टभरः स्वीकृतभरः सनसत्तापयन्नमुपाशका

नोचजलधिसुतार्पितांकुसिद्धोपायो भवति अनेन लक्ष्मीविशिष्ट सिद्धोपायत्वमितिसिद्धितम् जल

पुगपदखिलेप्रत्यहेलस्वतः सततं विहननिरवद्यिदपादिदोषदर्शनास्वकाविवर्जितः जल

धिसुतपाकांकुल[illegible]देवोजग

त्परिपालयन परमपुरुषः सिद्धोपायः प्रदिष्टभरः सतां ॥ ४५ ॥ धिसुतापदस्य पालय

नदत्यनेन सिद्धोपायत्वमनेनत्वपः सर्वतः कारुणिको जगदुद्योकः लक्ष्मीविशिष्ट सिद्धोपाय इति निष्कर्षः ॥ ४५ ॥

उक्तमेवार्थं भावयतरे शेलेन विश्वानामुद्धारितित्र उपर्युपरि उत्तरोत्तरमागेषु विश्वानामुद्धिः अनवरतमे

गात् स्वामपरवशेति यच्छैः अतताच दिवानक्षमहोरात्रंवहिर्दंशनैवौघविषयाशाकवुद्धिभिः सम्भद्द

शोकाना नानापयामुनपतिवरान्दनासम्प्रदायनरहितैः तत्संप्रदायानभिज्ञैरित्यर्थः अस्याविकल्पैर

तरदुःखानुभवदशापामत्क्षिननालहितः सिद्धोपायवेनानातः स्वपूर्णः पुरुषार्थस्य स्वपमेवलाधे

॥९१॥

श्रीरङ्ग

भावो यस्य तादृशाः सन्ति । सर्वप्राप्तिगुणानाम् अत्र तत्पा... तद्विजरत्नाविजिघत्सतापियासव... संकल्प
नित्यानंदातमव... तच्चरूपानुरूपफलेकैंकर्यं च यस्य तथा मन्नोगवैकर्य्याख्यसुखानुभवे निवृतिरूप
पापुनरावृत्तिम... गेनाजितस्य... तन्यरमेसाम्यमजति निखिलरूपभृत्यनीककल्याणैकतानत्व... पु
ते भगवत्साम्यप्राप्तेति... ॥४७॥ ...तमेव... नुभवमा... विश्रांतेति... विश्रांतानविश्रां
तेन रहितानां ततानामिति... नाकै... विश्वासानो... तः कलहः मुक्तानामहमिकया
समुत्पन्न... विरोधाः तरावकल्लोलालिरंगा... विविधा नानाविधा मुनि... 

...विश्रांत... कलहकल्लोलत्रि... माविर्भूयासु मेनक्षिमुविवि... रादिसुलभाः मधु
...विधाः ॥४८॥
हीरन्यायस्व गुणाद्वि... नकननमहानंद... नुभवपरिवाहाबहुविधाः

शब्दादि... सुलभाः बहुविधाः छत्रचामरपादुकादिरूपलतावु... बहुविधपरि... हवेण
बहुप्रकारा... मधुक्षीर... गुणा... गुणानुभवे... गुणानुभव
मधुक्षीर... गुण... तो विभवः... अनुभव... कृतनः
प्रकाशमानः... नुभवा... ततः... समभवन्... तासुः... पर
स्वर... पादसपा... नानाविधसुलभाः छत्रचामरपादुकादि... रूपलताबहुविधाः मधुक्षीरव
तभोगपतमाः... गुणानुभवपूर्वकपर... अनुभवा... मभवंति... प्रतिपा... 
दः... पाधिकारः... संकल्पे... जादि... खिल... भवतितथा

श्री०
१२

प्रपत्तेः फलानुरूपत्वाभावादनुपायत्वमित्याहुः । तत्र वेदजालानि निगमांतसंप्रदायेनकथकानां वादि-
नां मध्ये प्रधानभूतानां गणने संख्यायां कृतिष्वग्रगु ल्याख्यायां निर्णयं विभ्रमेणाप्रगल्भगणेषु इत्यत्र
तत्र वाक्यानामस्तुतयाः सुमुहुर्वैद्यारण्यमहत्प्रपत्त्यर्थ मादयः प्रपत्त्युपायत्वबोधकाः संप्रदायः पूर्व
वाक्यानुष्ठानतत्परवकतकानिकृतं नाम पंक्तिजल स्थलनिष्ठाकावादकेबीजविशेषबलैर्विमुक्ताः
पानिमीलिताः करणसंततः साधनाभक्तिप्रपत्तिचतु ष्कमान्यातं हि कृत्यापायस्य भगवतो वशीकृत्यावशी
करणसाधनमिति हि इति खलु नः प्रसंगात्समध्या पपन्नसमर्थयेधपामास्तुः ... इत्यनेन भक्ति
18 तत्र कृतुकहेतुके कृतप्रपत्त्यैकैः जालक्रमे विभ्राणाः कथकप्रधानगणने निष्ठां कृतनिष्ठाश्च पामः
रोधालम्बुतिं प्ररूपकतकैरक्तविभ्रक्त्यपाया । हि कृत्यापायवशीकृत्य पामिति हि नः साधनासमध्या
पपन्न॥५२॥ स्वरूपं उपायगुणविभववशीलादिवत्विभोस्तदानासंतु श्रुतिशिरवसंपतदखिल
मतप्यातद्रूपानोऽतदुपसदनादिकृष्णमहिमापचाय धेतेस्त्रीति पत्तिमुखेर धुवसितः॥५३॥
रकर्मतानपेक्षुदाहः॥५४॥ इति साध्योपायप्रबोधनाधिकारः प्रसन्नविशाः रूपप्रभावसंवस्याधिकारः
हेगत्यैतस्वरूपेति विभोः सर्वैश्वर्यस्वरूपं यत्तया दगुणानामसत्यादीनेविभवः प्रभवः स्त्रीलमहः
तोमहेः महनेरंध्रेणसंश्रेयस्यगुणजातिचपा रकृतस्य भगवतः स्तोत्राधिनिषेधरूपायेवरु
तः सर्वथा रुकृतदखिलेतसर्वस्वरूपगुणवैभवादि श्रुतिमिदंनैरवत्वसंवस्यपमतथा ईश्वरस
रूपादिवतद्वतान्तामनेतगारुडविश्वकोनादीनातदुपसनादिकस्य भगवतउपसदनमुपासन

॥१८॥
श्रीरामः

ननु यदि सिद्धि साधनतया श्रुतो वेदान्ते योगः श्रूयमाणः पुनः पुनः प्रतिपाद्यमानः शान्तः निवृत्तः अवधिर्यस्य का
लेन वस्तु परिच्छेदो यस्य सर्वावधिः त्याज्यतानां निःशेषः तस्य भावाद्यात्सर्वेषु मुक्ताविके सुसन्निधिसिद्धेर
पतेन सन्निधि भजते प्राप्नोतु ॥५०॥ सम्पसाध्या या पर्यावसाना धिकारः संगत्यैतेषामाधिकारत्वमिति मुमु
क्षोर्वैराग्य रागिषः पत्तिः यज्ञानि द्वयपत्ति योगमादिपार्गदिषः दानेन प्राप्य विहितस्य समत्वात् त्यागः हेम सुसाव
प्रातः रतिः कार्यादि कं काम्य मर्च ना काम्या भावलक्षणा माहात्म्यसमने प्रपत्तिः भावनादुःखा समं प्रभृति सांख्येन
स्मृति स्मृति विहितानि कर्माणि तराणु त्यजते एतैः कर्मविशेषैः सम्यगाराधितः सम्यग्वर्णकृतः समत्याधि
करणे तत्फलकामनात् पाधिकारमनति क्रम्य देहिनां साधकानां फलेदिप्सातीति हि प्रभेनेन प्रकारेण ख

विश्वात्मस्य पद्मिरूप पर्यवसितदिवानकृत्वा हृदर्शनेन रसहृदयकसंस्कृतापरहितैर ग्राम्यनाल हितः ख
प्राप्तैः स्वपदे च साधनतयाऽभ्युत्थाय माणः श्रुते सत्तस्य भजते नसन्निधिम सैषां ताव धिः शेव
धिः ॥५०॥ एवं पर्याधिकरणं प्रमुखं ज्ञानदानहेमार्चनामर त्यसमनभावना प्रभृतिभिः समाराधि
तः फलेच्छयातिदेहिनामिति हि संपूज्यपरिस्थितिः श्रुतिस्मृति गुरुभक्तिभिर्न पवतीत्यराभासि तेन ॥५१॥

तु संपूज्यपरिस्थितिपूर्वाचार्यैः सुनिश्चितो मार्गः परफलमुद्दिश्य पक्षमोनुष्ठीयते तेन कर्मलेश्वर्णीकृतोऽम
र्गवतो भगवान् तत्फलं ददातीति संपूज्यपरिस्थितिरेव रथा संपूज्यपरिस्थितिः न पवतीति भक्तिमतिभिः श्रुति
भिः श्रुतिस्मृति गुरुभक्तिभिः स्मृतिस्मृतान्यात्मभक्ति सिद्धेनोपाक्रमभाक्ति ग्राम्यतरलेन प्रकाशते रत्यर्थः ॥५१॥
स्वपचेतनानुष्ठ पमानेन साधयेद्योपयतेऽनसिद्धं साधनव शीकरणसाधनमित्यत स्वं समतमिसाहृत
तदिति ततहेतु कानां ततहृदितां पूयो गो हेतुकेक पुक्ति जालेकृतधियो व्यासक्तो बुद्धयतर्कैः कुतर्कैः

गी०
॥१२५॥

भावेन मम स्मरतो दोषः पुंस्त्वेन पापिष्ठत्वमित्युक्तं इदमद्भुतमन्यदहं न स्यैव दिष्यमितेति एतत्ततो विविधविचित्रप्रतीतो मनुष्यं न मत
इति स्मितानां वाक्यमाकर्ण्य गिरिः पीतोऽभूदिति वद्भुपायाध्यवसायकार्यंस्मिति पावत्त एस्यैव काकप्रतिरामस्य
पुरुषरूपस्यैव कृष्णस्य तेमंत्रविस्मापकपुरुषस्मितस्पर्शः स्वपुत्रमात्रपुनिहितेनैवमरणस्यैवहिततताम्मिति
दापितस्वर्गादिफलसाधनतापुरुषार्थत्वात्तद्धर्माध्यवसायव्यवसायनिवृत्तिरुपायः स्वबोधविधिस्थात्मविना
नकलौतीति श्लोकार्थः ॥५५॥ अथ पुत्रप्रसाधवसायविनिरूपयति रागद्वेषेति निषेनिरूपाधिकेरहितरहदके

शीलादेकर्मणादिविपरीतत्वेऽद्भुतमिदं ततो ध्यातव्यं त्र्यद्भुतदहनस्यैवहिजतात एस्यैवालकेनेति
पुत्रनिहतैर्वदितताषद्वैतविहत्रिणमितिवा ॥५५॥ रागद्वेषसमदादिकैरिहमहारद्वेषास्मिरद्वेषाम्मि
नैतिसेरहितारिहितैतनिजमरस्यासमिधानेतपपकरीकृतेमत्यशोतविविधानधर्मानधर्मद्रह
सद्भुमालंवेहेरावर्णनमपिप्राबानवावोपदम ॥५६॥ मगावहिस्थितैरहिआसजागरकेसतिक

दीकृतेसंगमनुष्ठितेनिजमरस्यासमिधानमालीयमरस्यासारव्यपतपः रागद्वेषसमदादकेमैतारद्वेषाम्निःता
गद्वेषप्राङ्गेनापापाकृतिः तैरहोम्मितेसततेस धर्मद्रहः यापनिवर्तकानविविधानधर्मानस्यास्पृतेस्पहिकाम
तितस्यनासारव्यस्यतपसो मन्मप्रभावाः सएवालंवकस्यलोकोविदुस्तस्यवर्णनेप्रावंपुरातनानावैदिको
नोम्मितिपावतत्वाचोपदेपरिष्ठितुनमवतीतिपावत् ॥५७॥ अथ सकलमंत्राधिकारःसंगस्थितेतारमितिमाचा
र्यदतेसदाचार्योपदिष्टः तारकमेत्रस्य प्रमाणपदम् तेतारपतीतितारं संसारोतारकं प्रणवमतद्भुततः
पश्चात् स्माचार्योपदिष्टं हृदयं मंत्रस्य मध्यमपदम् तेन मः यदं मंत्रस्य हृदयं नमइत्यपि पुंसोऽकः स्मा त्रापो
के वेदांत प्रतिपादितेतनारायणायेति पदं वसार्थमर्थेन सहस्मावपतामनुसंदधता मनसमनसंकेदे

ॐ

मादिशब्देन तद्गुणोपासनमुच्यते तस्य च महिमा प्रभावः सद्भिः सकलप्रभाव है भगवद्भागवतादिप्रभाव है रिति
पावत् प्रतिपत्तिमुखेराचार्यैः पदप्राधीतगुरूपदिष्टमनन्तिकस्याध्यवसितः अवस्थापितः भगवद्भागवत
तत्तदुपासनेन तत्तद्गुणानां महिमा वेदितैः पूर्वैः अवस्थापितः सत्त्व सर्वैरप्यनुसंधेयः इति भावः ॥५२॥
ननु एवं तत्तद्वर्णाश्रमव्यवस्था महत्त्वात् चातुर्वर्ण्यमिति चतुर्वर्णाः ब्राह्मणादयः तेषां समाहारः ... चातुर्वर्ण्यं चातुर्विध्याश्रमा
माः ब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थाः मुखशब्देन देशकालादिना गृह्यन्ते तथाविधिभेदः तथा तेन प्रकारेण वर्णितास्तथा

चातुर्वर्ण्यं चतुर्विधाश्रममुखभेदः यथावस्थिते वृत्ते तन्नियतं गुणानुगुणत्वादिना विभाग निश्चिताः त्यागो
प्लवति ... शास्त्रे ... विधौ ... निदर्शिता मम भुवम् ... ते ... तिनः ॥५४॥

... व्यवस्थापिते ... गुणानुगुणत्वात् ... गुणानुगुणत्वात् ... नियतं
तत्तद्वर्णाश्रमनियतकर्म निश्चितानां त्यागः नियतकर्मत्यागः ... तस्य नित्य ...
... प्रपत्ति ... तत्र को विदाः ... अधिगता ... प्रपञ्चे
लिपुगे ... फलबुद्धि त्यागे ... फलबुद्धित्यागे कस्याधिकारी ... इति ... विचार मम भुवगत
मे ... तिवर्तते ... फलकामनया कर्म कर्ता ... कर्म ... भवति प्र
पन्नाः बुद्धिमात्र त्यागेन कर्म कुर्वन्तः ... इति प्रभावस्य ... स्याधिकारः ॥५५॥ ... प्रभाव
रस्याधिकारः ... शिलादि ... शिला ... शिला ... रूपाद् ... पूर्णा
पुरुषः ... शब्देन ... स्थिति ... शिलायाः ... स्थले ... 

अथ दृष्टाधिकारः संगृह्यते श्राद्धकर्मणि त्वदुक्तिमंत्रः यो मंत्रः श्राद्धकर्मणि तः गुरुमुखेनाश्रुतः कृतकृत्यकवदेव
तनुते विस्तारयति श्राद्धेदितः अर्थज्ञानपर्यंतमनुसंधितः कृतार्थभावं पुरुषार्थं तं लिप्सति एषप श्रा
सरूपस्याश्रीपते विविधयेष्टियमाणपाणरणगतिः अप्यत्र स्वदनुष्ठानमंत्रोदयः संसृतिकालेत
सारम् स्वपुरीनि शापाः प्रवदयतो [illegible] प्रभानस [illegible] मय तं भजति ॥५४॥ अनुमेवार्थमयेहितार्थात
रविरूपणमुखेनाह नवेदांतादितिवेदांतादधिकं कालक्षेपयोग्यं शास्त्रं नास्ति तस्मात्तियोग्यं युक्ते
२० मधुमथनात्केशवात् अ[illegible]धिकं तत्त्वं नास्ति तद्भक्ता [illegible] द्भागवद्भक्तादधिकं पवित्रतापादकं

श्राद्धकर्मणितो विश्तनुते कृतकृत्यकृतामामन्येहितो लिप्सति पश्चकृतार्थभावं प्रत्यक्षतो भजति
संसृतिकालरात्रेः पयसा सहाप्रभारणगति मंत्र एष ॥५५॥ न वेदांतात् शास्त्रं न मधु म
थनात् तत्त्वमधिकं न तद्भक्तात्तीर्थं न तदभिमतात्सात्विकपदं न सद्वादात् योग्यं न बुधभजनाद्
धनं नकनमुक्तैः सौख्यं नद्यपवलनतः श्रेमकरणम् ॥५६॥

तीर्थं नास्ति तदभिमता
भागवताभिमानस्थलात् अधिकं सात्विकं पदं स्थानं देवकहेतुस्थलं नास्ति सद्वादात् सदुक्तवादात् अधि
कं मार्गेणपरोतगोमयपरनेनास्ति बुधभजनाद्भागवतानुवर्तनाद्धिकं बोधजनकं ज्ञानोत्पादकं नास्ति
मुक्तेरधिकं सौख्यं नास्ति कंपवचनतत्कथानुधानादधिकं मकरणक्षेमकरंदापादकं नास्ति नविघतसंत
यावत् ॥५६॥ अथ वर्णश्लोकाधिकारः संगृह्यते दुर्विलासैरिति दुर्विलासैर्दुःखेनापि हातुमशक्यैः श्रुते
नो यावत्सहनाधिकारहेतुकः कः स्थितेन निघयमेन विधमाधि नागेन हृदकं वमायोगातरस्याप्युपल
लणम् एतैरंगैर्गहनैरनुष्ठातुमशक्यैरनेनशक्तिरयाधिकार इति स्थितेनः दर्रो विलेविलतेविक्ष्रांत

द्वीनॉमिदमशाङ्कोरप्युपलदलामत्रनेनोपासकापेक्षपापुण्य[illegible]स्यविलक्षणाधिकारः स्वित:
[illegible]माकमामरहोमरसेगीकुर्वन्नवीकुर्वन्दवः निखिलान् किं करैष्यत्यविघ्नानकैंकुर्वन्तपुरु
षार्थप्रतिबंधदुरितानि निहितं प्रपीडितं हित्वा पतिहितप्रमित्यनेननखिलविलानि त्यनेनचविलविलपालन
जामनस्तुपगतप्रकारकं भाजामुपासकानांव्यावृत्ति:।।५७।। अनंतरपदद्वयेन साधानिरूपणमुखे
नतत्प्रतिपाद्यसंप्रदायसिद्धिपूर्वोक्तक्रमेणत्रिभिः पदैः प्रणवपदनमः पदनारापण
पदैः संघटितः राजकंहिपंचाहरैः संघटितंनमधामसमारैः एकवृद्धितसारमन्तैः तत्संहितप्रयोजनं
तारंपूर्वं तदनुहृदयं तन्नमानारायणाय सर्वशन्तोपदमनवतासार्थं सानुवाचं दतसंगमगी
कुर्वन्नलसमनसामाश्मरन्नाभरन्तः हिद्भवः हिपतिनिखिलान् किं करैष्यन्ति विघ्नाः।।५८
इत्यसंघटितः पदैस्त्रिभिरसाष्टकहिपंचाहारैर्यस्नतहितप्रयोजनमप्ररधामसमारैस्त्रिभिः
मध्यअहत्वेदतिरजहतस्थूलादवृत्तिप्रयपैगुणेषु प्रणामप्रपद्यतिमतात्र्यधितमानमनुःपर
मथैः सक्रपोपायपुरुषार्थस्वपैस्त्रिभिरप्यैसंघटितः मंत्रस्यैःत्रिभिरपिपदैः स्थूलादिवृत्याक्रमेण
स्वरूपोपायपुरुषार्थाः प्रतिपादितेमतिसप्रदायःत्रासायम्प्रणमपदमेतात्रपदतत्त्वसकार उकार मका
रस्वेळवर्णत्रयात्मिकत्वेदसत्तिः वेदस्वित: प्रणवोपाक्षिस:नाजहत्यक्रस्थूलादिवृत्तीनोत्र
पेपदसासप्यादिप्राइनस्तुमान्यत्रमहसोग्रहणमस्थूलासंहितःस्वलायोगःमध्यमापेक्षासंहितःसा
कारांद्यस्थूलवृत्तिार्थकर्षदरूपबोधनेकेगानुएकतासमभिति विवेकः तथ्यतसारः वेदांतसा
रःससौमनुःमूलमंत्रःसतोप्यभिमानिध्यामवतातैगुणेषु प्रणामप्रणामनसंसारतिवृत्तिसपप्रदतिस

ग्रं० २१

प्राप्तिलक्षणो मोक्षः स एव बोधः विशिष्टानानाप्रकारं कैङ्कर्यमिति यावत् तदाशय इदमाधान एव किं पुनरेवं चरम
प्रकारावस्थितेषु मुक्तेषु विशेषेणाद्भुतविशेषितेति शापितत्वात् नाःस्म भीवैष्णवापनशोनक पुनः तपः शिरः केषि
नो भवति शिरः कं एव कुर्वन्तीति यावत् ॥६२॥ अघविजिगमिषुरिति त्रिधा मूः सर्वस्वरस्यादिक्रमप्राकृतमार्ग
परमपदमघविजिगमिषुः प्रापुमिच्छन् स्मार्थः सदा वार्थः स्मृति मिः शास्त्र विहिता मिः सद्भिः तत्साधुसेवता
२८ दिरूपैर्विविधाभिः यदि वा गुःशोधितो तापि यात्रयातैः तेन किं मिश्रितात्रि धर्म पीयते न तत्त्वमलन्दल
दौर्ल्भ्यमज्यते नमनघस्यनिर्देश्यस्य गुणस्य दृश्यापायमुद्भवदर्शायामाहितः पूरितः स्नेह एव भवति तथा

अघविजिगमिषुराशंधा मदिति त्रिधा मूः स्मृति विविधपरिदाशोधितेक्षाविपात्रे मनघगुणादर्शाया
माहिते सेवमार्थः पूरिशति निरपोद्यत पूपद्वयदीप म ॥६३॥ निरवधिदया दिव्या दन्वतरंगनिरंकुः
शैनिपमतिपः शिष्यान् शिष्यात्मसिद्धगुणे तत्क्रमे स्वार मगुरुयां तापापपरिपरवानमैन पुनरिह ता
तेन तद्दोषमभ्यरहति ॥६४॥ निरपायं मन्यथा वानायणापरहितमूलं पूर्वापपूर्वेपप्रतिपतिक
मनपुमान् किं विदूरस्थं जिगमिषु कोत्रावितश्शोधितेयात्रे सेव तिति हिमदि ध्यमाते पपतीति धुनिः ६२
निरवधारणं स्थितं भगवदनीतिं नदुस्ताहनिरवधाति निरवधिदयेरवधिदये न्तुलमगवदूषा पौवा द
नात तस्य तरंगवत् निरंकुशैरपुतिहते गुणनामालग्न तानानेषु परवाते आदिनाक्रमो पपुते शि
तोक्रमेः पः स्वार्थः शि ध्यानं निपमपतिपूर्व तेष विशेषवर मगुरोः पूर्वमगुरोः भगवतत्रा
रपर्यः स्वाहपमूलितं स्थितिसमूह वप्परवोनपतेत्रः स्वबानाबाध्यकुलीलाविभतौ तान पुनः
शिष्या नेव नाभिरहिते किं नु तल्लवे तत्र शिष्याणि ताप्याजेन स्वमभ्यरहति ॥६४॥ श्रीयामगुणी

॥२१॥

देशः मोदो यथा तैर्विलंबेन मुक्तिप्रदेशित्यर्थः अनेन विलंबमहमस्माधिकारः स्वचितः बहुभिर्दहरविद्या
दिरूपेण बहुप्रकारेण यत्नेः शास्त्रतामत्तानेनापायात्मात्तैर्वर्णिकत्वेनास्माकं कथं मुक्तिर्भविष्यतीत्यत्र
बधिकारमेवादिति दुःखितानां नो ऽस्माकं मुमुक्षूणां निरुपाधिकं सिद्धोपायः निष्कृष्य पुनरप्युक्त
मोकारद्विते निजपदं नेतुकामः प्रापयितुकामः सर्वेनेतास्मद्विषयतामस्मो ऽसारथिः श्रीकृष्णः स्वमं
अनन्यापत्तिहृत्तानस्वरूपेण प्रमाणेन समाप्यं स्वतामनन्यशरणतानापाद्य किमपि चरमश्लो
कात्मरहस्यं विदधे कृतवान् यदा निजपदं नेतुकाम नृसिंहस्यास्थितिः स्वमं श्लोकस्यैवं भवरूपेण चरम

दुर्विज्ञेयैर्निपमगाहनैर्दूरविष्यातिदृष्टौ तं लानर्हैर्बहुभिर्यत्नैः शोच्यतेऽनः मुमुक्षवः निःप्रत्यूहं
निजपदमस्मेनेतुकामः स्वमं श्लोकस्य रत्नं किमपि विदधे सारथिः स ईनेतामा॥१॥ व्यासमुख्य
यचोधिकैर्लाभनिम्नहृदयहारे रत्तमप्यल्लेके केवलं न लोकवेदयद्वीं विस्मारयितारोपिविदुः एषामुक्ति
यमुक्तिसोधविशिष्टरत्नासेपानं प्रकिष्मविधेः पायनेनकप्रमतपः सेव्याः अरिः कपितः स्व

श्लोकेन निष्प्रपद्य हृदयंगमेकस्यादिप्रसादात्परहितमसाधु यत्किमपि प्रपद्यमास्त्रं साधनेविदधेप्रवर्तेना
मास॥१॥ अथ यत्कौशलं यः कौशलं ज्ञानेति स्याहूः सातिव्यासोमुख्यमहाभारततदेवपर्यालोचन
न केवलमनन्तं यथायथोविधेः कौस्तुभः स्यात्तलक्ष्मीरूपात्तेषां चरमश्लोकः स्यात् इत्यर्थः हरे सततम
स्मैनव्याख्याहृतानि तत्फलं प्रवृत्त्यपायविधापकतया उत्तमहृदयमनोहरं श्लोकं परस्यासाध्यं स्यातेनापि
भूयस्वानं स्वेतस्त्रीतिलोकपदस्यालोकमार्गेण वेदपदव्यातस्यापदेव्यप्रपन्नेनप्रपन्नेति तिवेदमार्गेण विश्वा
सविषयः श्लोकोपयप्रपत्तिर्यस्मिन्तेश्लोके परमश्लोके कवित्वं न्यास स्त्वानः विदुरर्थं तेजानन्ति मुक्तिं बोल

श्री०
॥२२

ण्मुषितो निराकृतः निखिलमोहो येन सः करबदरितं बदरीफलवत्करस्थीकृतं विश्वं येन स तथा मन्त्रः स्मृतादिर्येषां स्मृत्यादिरूपाणां तत्र येन चरमे योगे हृत्पेमृतं तदर्थानुभवरागवशो योगेश्वरस्य सः सुगुणस्य ग्रामगुणो यतस्य विश्वपस्य हितो स्मृतिस्मृते सत्यासं पूर्णे यन्त्रप्राप्त्या न्यूनाधिकतां समाश्रयतां तरकाली नवृत्तिः सैव शिलमग्नाचिते यतते दूरती तिशिलमग्निं नेन शिलातार वृतिस्मृतस्थितः तादृशाकाङ्क्षादक्षिवेतस्मरे वृदैरक्षितमाणिवेद्यो भवति ॥१८॥ का यनिगमनाधिरः संगच्छते निर्वि
22 प्रतिपतिसार्वभौमव वसामाहृतिमुक्तं बंनिविष्टं गतं नतु विरायातरैः तासरानि दृष्टं तं निरा

करबदरितविश्वः कश्चिद्दार्थं कृष्णरामुषितनिखिलमोहो मलमेत्रादिभोगः सगुणविष
यसिद्धौ संप्रदायं प्रयाप्तं न सुबाहतशिलमग्निरसिर्वृदास्त्वेव ॥१९॥ निर्विष्टपतिसार्वभौ
मवर्गामाहृतिर्विनिर्धृते तरपारतेऽत्र निरयानीताः सुरवासराः संगीकृत समतानस
ति महतो गर्वोपि निर्वापितः प्रोक्तो पुण्यापि परोक्षा पुण्यविशेषिदं पति दयार्द्रीतामुद्दीश्य

कृतेः रतरपारतेऽत्र मेव निरयो नरकविशेषा यजाते तया सतः सुरवनीताः यातानाप्यामनमुक्ति
पूर्वं हि तानापमरति मनुष्यहृतमग्नौ कृतमहारतात उदाहृतकुदृष्टीनां गर्वोपि निर्वापितः प्रोक्तापु
ण्यपिवतिशेषे पुण्यपुण्यजीवनं इति यावत् तथा विशेषः उपपादितम्भिताभिलापदियतोः श्रीशनि
वासयोः दयादीत्ता दयया हृतामोहे ययास्य मीतिसंकल्पकृतपादौ हेतुमुद्दीशामरे श्रीदमास्तम
नामः ॥२०॥ जगत्प्रत्यक्षीयतप्रसादित्वकृत्यं योगं दर्शयति सातु श्रीतिजगदस्त्वं हृत्किं लोके
निदितुमम्नं गुणहितेतुममृतस्य मनःसामप्यारहितं तेमवतिस्थिरेकनाथप्रकं यत्ने

अथ शिष्यकृताधिकारः संगृह्यते अशिथिले गुरु[illegible]दिति अशिथिलगुरुभक्तिः
सेतत प्रवृत्तं गुरुभक्तिलक्षणमुक्तं प्रथमा आत्मगुणप्रकाशनमस्यादित्यादिनेतत्रैकवर्ण्यमुच्य
ते तद्देवशीले यस्य तस्याचार्यस्य च स्तुत्वे समनाभरणादिरूपं वा स्तुगरूढं तदादिकं वस्तु निप्रवरं वड्
मतिः अशिथिला चित्तविश्वासमगुणबुद्धिः गुणमदः शिथ्या त्रि निवेदकं विनियोगकर्तृ संप्रदायमो
पयनरक्षयनकृत चित्त आचार्यकृते पकारेते आनन्दवृत्तिः अत्र यथा निष्पापापावृत्ति श्रीपादे
यस्य सर्वं विधानेन निवेदितम् नमामि किं भगवद्भागवताचार्यमुखोल्लासमतरूपं सर्वं फलं प्राप्नोतीत्यर्थः ६५

अशिथिलगुरुभक्तिलक्षणं प्रमाणादिप्रशीलः प्रचुरबहुमति स्वस्य कामादि दिवे विगुणवृत्ति विनि
वेकृ गोपयस्व प्रदायकृते विदनघृतिः क्रिते विदे विधानम् ॥ ६४ ॥ अथ धीसवनतुरंग व
कृविलसदुत्कृष्टलसमनादराचार्यादिषु देवतासमधिकासमानमस्यास्ते पयासो भजते क
दविदजनदूनमात्सर्य भिक्षुभगवतामविताभवा स्वस्मृतावादपदनादावल ॥ ६६ ॥
अथ शिष्येणाचार्ये देवताशेन पूजनरूपा अचाध्यासीनेति अथ धासीनेन विश्वविज्ञानादनुरंगवर्केणादि
लेमत प्रकाशमानेन द्विजग एव विहारन्वयत्व तदाचार्योत्तु अधिकाममन्याद्वतान मनामे हेतुमो
नारायणः स्वयमजनदूना आप्तकृतैभवः सत्यगता नामननादिकमेतिमन्त्रगान्मात एव महितो सा
हितं भवाद्युवारानुसंसारसमुद्भ्रान्तजनतायायासाचार्यरूपं भिक्षुं तु कृदाविते चेतन अनुकृतेपरि
पाकदशायां भजते मत्रेसानतन्ना तयन्ते देवः साचार्यः वहृदः साक्षादित्यादि प्रमाणानि अनुस
धेयानि ॥ ६६ ॥ अथ शिष्यनियमनाधिकारः संगृह्यते करोति अथाचार्यं सम्यग्दिद्व्या अत्राचार्यकरोति

23

ते स्वच्छ मनःकल्पितं तन्ते विचारस्तदात्मके रसे भोगपदं स्तुतिपदं केवलं तत्स्वभावनिबन्धनं निषेतो
तावता किंतु बलप्रकृतिपदोदयेदमार्गे [illegible] रिहितबुद्धिप्रतिपादयमानाभ्यायेवनः शिष्याय इद
मस्मदुक्तं तेषां सतां समर्थ्यते मेत्रविष्यति कोऽपुवरैः कुतर्कवादिभिः परैः किं प्रयोज
नमिति यावत् सात्त्विकभावानिति भासिकावान् शास्त्रविषयान् सत्तानि निशितबुद्धिः सुतार्थ
धारणाशक्तः मनस्वः गुणदोषाविष्करणे हितः सतां स्तुतिः सा विरोधिना संप्रदायेन
तेनैव निर्दिष्टं मस्मदुक्तं सद्वाक्येतु स्वयं जगत किं न सिद्धं नमनेन तं चिंतनरसे स्वस्य परं तत्स्वभा
विशिष्टाः शिहितबुद्धयः स्तुतिपदे एव कांक्षा वर्णपदेवनम् संतो समस्तं दृश्यं नमितं कारुवरैः किं परैः
सात्त्विकभावान् निशितबुद्धिरनन्यस्तपुरुषसंप्रदायपदशिष्यद्धमनाः सदर्थे संकेतनीतिरहितः सन् ए
वाक्तः सद्वाक्येन मनुष्येण धात्यातिशयवलीनः ॥ ९२ ॥ इत्थं स्वात्मप्रमाणेन ये वेकष्टं याति विकल्पितास्तार
एवं दूपति विलसमतः समतः समगतः ॥ ९३ ॥ इति श्रीकविताकिंकरसिंहस्य श्रीमहेशकरनामधेयस्य
सर्वतंत्रस्वतंत्रस्य वेदान्ताचार्यस्य कृतिषु रहस्यत्रयप्रकाशे चतुर्थो भागः समाप्तः परिशिष्टभागः ॥

निःसंशयरहस्यवः सदर्थी सद्भिः रुक्तो विशेषविज्ञानस्य संकेतनीसारहितः सन् ते धुनिः सारं गंधेष
वाक्तः पुरुषः एवं सत्यात्मतां मनविष्ठिद्वं संप्रदायं संहतेनीसन्मार्गं मनुविधास्तु तिसर्वेः समज
सः इति श्रीकविताकिंकरसिंहस्य सर्वतंत्रस्वतंत्रस्य श्रीमहेशकरनामधेयस्य वेदान्ताचार्यस्य कृतिषु परिका र

इत्यस्वपात्राधिकारे संग्रह पत्रसंख्या ।
२३ समाप्तम्
वैष्णवग्रंथोपयोगी
विशिष्टाद्वैतमतम्

२४